

Slezská univerzita v Opavě

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě

ROMOVÉ V KOMUNITĚ

Distanční studijní opora

Daniela Grucmanová

Opava 2011

Projekt č. CZ.1.07/2.2.00/15.0178
Inovace studijního programu ošetřovatelství na Slezské univerzitě v Opavě

- Obor:** Sociální práce, speciální pedagogika, psychologie.
- Klíčová slova:** Asimilace, národnostní menšina, asociál, občanská sdružení, religionizmus, intaktní, folklór olašských Romů, identita, Muzeum romské kultury, romové, sinti, romipen, interference, komunitní práce, programy k romské menšině, harm – rediction, temperament, motilita, sociální separace, přípravná třída, asistent pedagoga, znevýhodňující sociokulturní prostředí
- Anotace:** Předložená práce pojednává o Romské minoritě v České republice. Práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol. První část je věnována historii a původu Romů, příchodem Romů do České republiky a snahou o asimilaci Romů. Druhá část popisuje život Romů v komunitě, popisuje tradiční život Romů, hodnoty romského etnika a taktéž se zabývá kulturou Romů. V další kapitole se hovoří o romském jazyku a komunikaci. Problémová stránka života Romů a další negativní jevy spojené se životem Romů jsou popsány ve čtvrté kapitole. Další část je pak věnována základům psychologie Romů a v poslední šesté kapitole se hovoří o vzdělávání Romů.

© Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě

Autor: **PhDr. Daniela Grucmanová**

Lektoři: Jména lektorů

ISBN

OBSAH

1 HISTORIE ROMŮ	7
1.1 Historie a původ Romů	7
1.2 Romové za 2. světové války	8
1.3 Příchod Romů do České republiky	10
1.4 Snahy o asimilaci a integraci Romů 1945 – 1989	11
1.5 Romové po roce 1989	12
1.6 Současné institucionální řešení problematiky integrace v rámci České republiky	15
1.6.1 Rada vlády pro záležitosti romské menšiny.....	15
1.6.2 Zmocněnec pro lidská práva.....	15
1.6.3 Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách.....	15
1.6.4 Další ústřední orgány státní správy zabývající se v rámci své činnosti integrací sociálního začleňování příslušníků romských komunit.....	16
2 TRADICE A KULTURA ROMŮ	20
2.1 Tradiční život Romů	20
2.1.1 Svatba – „bijav“.....	22
2.1.2 Křtiny – „Boľipen“.....	23
2.1.3 Pohřeb – „Pohrebos“.....	23
2.2 Romská rodina	25
2.3 Hodnoty etnika	27
2.4 Kultura Romů – hudba, umění, osobnosti	28
3 ROMSKÝ JAZYK A KOMUNIKACE	33
3.1 Význam vzdělání v mateřském jazyce	33
3.2 Charakter romského jazyka	35
3.2.1 Fonetická a lexikální oblast.....	36
3.2.2 Gramatická oblast.....	36
3.2.3 Sémanticko-lexikální oblast.....	37
3.2.4 Stylistická oblast.....	37
4 PROBLÉMOVÁ STRÁNKA ŽIVOTA ROMŮ	40
4.1 Pozitivní a negativní aspekty soužití s Čechy	41
4.2 Diskriminace a její podoby	42
4.3 Kriminalita Romů	43
4.4 Další negativní jevy spojené se životem Romů	46
5 ZÁKLADY PSYCHOLOGIE ROMŮ	48
5.1 Archetypy romské mentality	48
5.2 Hodnotový systém	49
5.3 Obranné mechanismy	49
5.4 Temperament, agresivita a odlišnost ve stylu komunikace	50
6 VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ	52
6.1 Romské dítě ve škole	53
6.2 Podmínky pro integraci Romů do společnosti	54
6.3 Přípravné třídy	56
6.4 Asistent pedagoga	58

ÚVODEM

Žijeme ve společnosti, která po staletí užívá výhod vlastního území, společného jazyka s jednotnou soustavou pojmů, všemi uznávaný systém hodnot, sdílenou kulturou. I tak se často nedokážeme dohodnout a nerozumíme si.

Přesto, když se setkáme s lidmi jiného jazyka, osobité kultury, odlišné soustavy pojmů a jiných hodnot, očekáváme že si budeme vzájemně rozumět, a když tomu tak není, považujeme to za jejich neochotu nebo zlou vůli. Naším středoevropským prostorem mnohokrát zamíchaly války, hranice států a říší se vícekrát změnilly, proto i mentalita středoevropských národů je i přes různost jazyků velice podobná.

Jinak je tomu s Romy. Mají jiný jazyk, jinou soustavu pojmů, vlastní kulturu, jiné hodnoty, k tomu odlišný vzhled, jinou historii, jiné zdroje obživy, jim vlastní rodinné vztahy, jiný způsob života. Mají za sebou staletí pronásledování, vyvražďování, ponižování, segregace a diskriminace. Že jsou Romové jiní, je pochopitelné.

V první části textu jsou uvedeny nejpodstatnější historické souvislosti z období 2.světové války a poválečného vývoje. Znalost těchto skutečností, ale i starší historie je předpokladem pro pochopení romského etnika.

Další kapitola pojednává o tradicích Romů, docela podrobně je zde popsána tradiční romská rodina a život v rodině. Další část kapitoly jsem věnovala kultuře Romů, zejména v oblasti hudby, umění, včetně významných osobností.

Lingvistická oblast hraje významnou roli v procesu školní úspěšnosti romských dětí. Proto jsem zde zařadila kapitolu Romský jazyk a komunikace, kde jsou zahrnuty nejdůležitější informace z této oblasti.

Následující část je pak věnována specifikám romského chování a komunikačnímu stylu, zde jsem se zaměřila na problémovou stránku života Romů a tolik sledovanou kriminalitu.

Pátá kapitola pojednává o odlišnosti romské psychiky od psychiky neromů. V této části popisují důsledky specifických rysů, které se projevují odlišnými způsoby chování.

V další části se věnuji oblasti vzdělávání Romů, zejména pedagogickému asistentovi a jeho postavení ve škole. Popisují podmínky pro integraci Romů do společnosti.

Jsem si vědoma toho, že popsat specifika Romů a soužití majoritní části společnosti a tuto minoritou na několika stránkách je složité a v podstatě nemožné, ale troufám si říct, že vybrané oblasti mohou i nezasvěcenému čtenáři dát základní informace o mnohých aspektech, které objasní složitosti soužití či ukážou jeho nové cesty.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

První kapitola přinese čtenáři stručný přehled o historii Romů. Kde žili, odkud přišli, jak putovali po Evropě, jaký osud je čekal v době 2.světové války. Kapitola rovněž pojednává o asimilaci a integraci Romů v letech 1945 – 1989, déle popisuje situaci Romů po roce 1989. Nedílnou součástí této kapitoly je rovněž současné institucionální řešení problematiky integrace v rámci České republiky (Rada vlády pro národnostní menšiny, zmocněnec pro lidská práva a další.).

Druhá Kapitola pojednává o tradičním životě Romů. Popisuje romskou rodinu a některé významné životní události v ní (svatba, pohřeb, křtiny). Popisuje hodnoty Romů, jejich kulturu, umění (hudba, tanec, divadlo) a tradice, jsou zde zaznamenány významné romské osobnosti. Je zde zmínka o Muzeu romské kultury v Brně, o Dni Romů, popisují se zde i národní symboly Romů.

Třetí kapitola pojednává o významu vzdělávání v mateřském jazyce, o komunikaci a slovní zásobě romského jazyka. Je zde popsán charakter romského jazyka. V kapitole se dále popisují odlišnosti romského jazyka od českého jazyka ve fonetické oblasti, v gramatice, v sémanticko-lexikální oblasti a v oblasti stylistické.

Čtvrtá kapitola popisuje konkrétní pozitivní a negativní aspekty soužití Romů s majoritní společností, popisuje se zde to, co majoritní společnost vytýká Romům a naopak, co Romové vytýkají majoritě. Dále se zde popisuje diskriminace a její možné podoby ve vztahu k Romům. Součástí kapitoly je i kriminalita Romů včetně dalších negativních jevů spojených se životem Romů.

Pátá kapitola popisuje archetypy romské mentality (prožívání času, prostoru, preferování prožitku, zvnitřnění snu, sociální komunikaci, negace individualismu), popisuje hodnotový systém, obranné mechanismy. Zabývá se temperamentem Romů, agresivitou a odlišnostmi ve stylu komunikace, popisuje se zde romské dítě ve škole, jeho chování, temperament.

Šestá kapitola popisuje výchovu a vzdělávání romského dítěte ve škole. Objasňují zde příčiny neúspěšnosti romských dětí. V kapitole se popisuje vřazování romských dětí do škol, včetně získávání základního vzdělání a podmínky pro integraci Romů do společnosti.

Další část kapitoly pak pojednává o přípravných třídách zřizovaných při ZŠ pro děti z nevýhodného sociokulturního prostředí. V souvislosti s přípravnými třídami se zde hovoří taktéž o funkci asistenta pedagoga. Popisují zde možnosti, jak tuto funkci zřídit, za jakých podmínek, co je náplní práce asistenta pedagoga a jaký význam má funkce asistenta pedagoga pro práci s romskými dětmi a rodiči, jak se podílí ve výchovně vzdělávacím procesu romských dětí.

1 HISTORIE ROMŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola přinese čtenáři stručný přehled o historii Romů, kde žili, odkud přišli a jak putovali po Evropě, jaký osud je čekal v době 2.světové války. Kapitola rovněž pojednává o asimilaci a integraci Romů do roku 1989, déle popisuje situaci Romů po roce 1989.

Součástí této kapitoly je rovněž současné institucionální řešení problematiky integrace v rámci České republiky.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- Otázky týkající se původu a historie Romů,
- situaci Romů za 2.světové války,
- integraci Romů a stručný přehled o současném institucionální řešení problematiky integrace v rámci ČR.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

asimilace, národnostní menšina, asociál, občanská sdružení

1.1 Historie a původ Romů

Předkové dnešních Romů žili na indickém subkontinentu, kde po mnoho století provozovali svá kočovná řemesla (kovářství, kotlářství, řetězářství, korytářství, košíkářství, řeznictví, lékařství, hudba). Z Indie odešli v osmém až desátém století a od třináctého století jsou na evropském kontinentu. Od té doby známe několik migrujících vln, poslední na počátku 21. století. V západní Evropě žijí dosud kočovným nebo polokočovným způsobem života, na Balkáně a v Uhrách včetně Slovenska se usazovali již v patnáctém století. Předkové Romů, kteří dnes žijí na v ČR (až na nevelkou skupinu olašských Romů) byli usazeni nejpozději koncem sedmnáctého století v různých částech Evropy. To platí i o moravských Romech, kteří se usadili na uherskobrodsku okolo roku 1750. Čeští Romové převážně kočovali ještě počátkem dvacátého století. Většina českých a moravských Romů zahynula v době druhé světové války ve vyhlazovacích táborech (Šišková, 1998, s.69-70).

Historie Romů po jejich odchodu z Indie byla velice pohnutá. Putování do Evropy trvalo staletí, což je možno doložit slovními výpůjčkami z jazyků zemí, ve kterých Romové pobývali. Podle množství těchto vypůjček se usuzuje i délka pobytu v jednotlivých zemích. Písemné záznamy o romské historii nacházíme až v archivech a kronikách středověkých

evropských měst a klášterů, sami Romové svou historii nezapisovali, a to co tradovali ústně, mělo spíše mytologickou povahu.

V Evropě byli Romové zpočátku vítáni, byli přijímáni na šlechtických i panovnických dvorech, dostávali průvodní a doporučující listy, kterými se pak vykazovali na dalších místech. Do Evropy přinášeli zajímavé informace o vzdálených zemích, krásnou hudbou a nové technologie především ve zpracování kovů. Byli rovněž vyhlášenými zvěrolékaři a léčiteli, ženy uměly předpovídat budoucnost. Zpočátku byli považováni za kajícíky, kteří na sebe vzali tíhu putování, aby odčinili hříchy svých předků, kteří podle jimi šířených pověstí se prohřešili proti Svaté rodině (neposkytlí útulek Marii a Ježíškovi, apod.).

Brzy však začalo jejich pronásledování jak ze strany církve, která je vinila z nevěrectví a čarodějnictví, tak ze strany světské moci, která jim podsouvala špionáž, sabotáže, loupežnictví, ale i nekalou konkurenci řemeslnickým cechům. Velká část dosud tradovaných předsudků k Romům má středověký původ.

Pronásledování a útlak se táhne celými dějinami pobytu Romů na evropském kontinentu. Relativně mírnější útlak v jihovýchodní Evropě umožnil některým romským rodům, aby se zde trvale usazovali, na západě byli ale nadále vyháněni ze země pod pohrůžkou trestu smrti, nebo i beztrestně zabíjení. Důsledkem je, že na západě dodnes mnohé skupiny žijí kočovně či polokočovně. V osmnáctém století byla i ve většině západních zemí vystředána politika vyhánění (eliminace) politikou více méně násilné asimilace.

Vyvrcholením pronásledování byla vyhlazovací politika Třetí říše. V době II. světové války velká část západoevropských Romů skončila v koncentračních táborech, pro východoevropské Romy byl podobný osud připravován.

1.2 Romové za 2. světové války

Druhá světová válka je nejkřutějším obdobím v historii Romů. Po nástupu Adolfa Hitlera k moci začalo Německo provádět rasovou politiku. V roce 1935 byli Romové – právě tak jako Židé – prohlášeni za občany druhé třídy a byli již od počátku existence Národně – socialistické strany Německa považováni za rasové nebezpečí pro německý národ. Norimberské zákony z roku 1935 označily Židy a Romy za rasy cizí neárijské krve. Byly zakázány sňatky árijců s neárijskými rasami, docházelo k nedobrovolné sterilizaci Romů, aby se zabránilo rozmnožování této rasy. Pro německý národ byla cikánská krev považována za velké nebezpečí. Na rozkaz Hitlera byla zosťena opatření proti Cikánům (Šotolová, 2001, s. 9).

Koncem třicátých let Romové hromadně utíkali z území Německa Na naše území přicházeli Romové němečtí a rakouští. Po zabrání Sudet se spolu s ostatními obyvatelstvem stěhovali do vnitrozemí. 30. listopadu 1939 bylo na základě výnosu ministerstva vnitra Romům nařízeno zanechat kočovného způsobu života a trvale se usadit. Kdo neuposlechl, měl být poslán do kárného tábora. Kárné pracovní tábory byly úředně ustanoveny vládními nařízeními. V tzv. Protektorátu Čechy a Morava byly nejvýznamnějšími pracovními tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Romové byli do nich posíláni spolu s ostatními „asociály“, často bezdůvodně.

Na území Německa byli v roce 1939 Romové zaregistrováni a vše bylo připraveno k jejich likvidaci. Bylo rozhodnuto, že Německo musí být očištěno od Cikánů, kteří budou převezeni

do Polska. Na základě výnosu bylo Romům zakázáno opustit svá bydliště a tábory, nesměli cestovat. Eichman, který byl pověřen deportací Židů, navrhl, aby ke každému transportu Židů bylo připojeno několik vagonů s Cikány. V květnu 1940 bylo deportováno z Hamburku a Brém do Belzoku v Polsku asi tisíc romských osob. Belzek byl primitivní tábor, kde si Romové sami museli postavit obydlí. Dalších 1 500 osob bylo zatčeno v Kolíně, Dusseldorfu, Hannoveru, Stuttgartu a transportováno do ghatt v Polsku. Všichni tito deportovaní museli podepsat dokument, kterým vzali na vědomí, že v případě návratu do Německa budou sterilizováni.

V Osvětimi byla mezi tím zřízena pokusná plynová komora, přičemž fanatictí nacističtí vůdcové objevili, že tím je dána mnohem rychlejší a lehčí možnost očistit Německo ode všeho, co nebylo německé.

Od roku 1941 byli děti Romů, které neměly státní občanství, vyloučeny ze škol a ostatní musely školu opustit pod nejrůznějšími záminkami. Po tomto roce již nebyli Romové povoláváni do vojenské služby a všichni byly vyloučeni i z armády.

Situace Romů v pracovních táborech se neustále zhoršovala. Rozhodujícím krokem v postupu proti Romům byl rozkaz H. Himmlera z 16.prosince 1942 a prováděcí nařízení hlavního úřadu říšské bezpečnosti o deportacích romského obyvatelstva do cikánského tábora v Auschwitz II – Birkenau (Nečas, 1981).

Tímto bylo rozhodnuto úplně zničit Romy v Evropě.

V březnu 1943 bylo transportováno z Německa a ostatních území obsazených Němci do Osvětimi 11 400 Romů. Příslušné prostory pro 300 osob byly přeplněny až dvojnásobně (Nečas,1990).

Osvětim byla celá soustava koncentračních táborů, které byly rozděleny do tří hlavních skupin.

Cikánský tábor měl rozlohu 150 x 750 m. Celkem bylo v táboře evidováno 20 923 osob všech věkových kategorií, v evidenční knize mužů jsou záznamy o 10 094 věznicích a evidenční kniha žen obsahuje záznamy o 10 829 vězenkyních (Nečas, 1990).

Evidencí neprošlo 1 700 polských Romů, kteří byli z karantény pro epidemii skvrnitého tyfu odvezeni přímo do plynových komor.

Romové nedostávali při příchodu do tábora zvláštní vězeňské oděvy, na zadní části civilních oděvů měli červenou olejovou barvou vyznačeny pruhy v podobě písmene X (Nečas, 1981). Byli označeni černými trojúhelníky jako tzv. asociálové. Vězňové museli pracovat 11 hodin denně, byli nuceni vykonávat těžké, často zcela bezúčelné práce. Mnoho vězňů zahynulo vyčerpáním, hladem, následkem nakažlivých chorob a nemocí.

Při inspekci tábora Himmler nařídil, aby práce schopní Romové byli převezeni do jiných táborů a zbytek byl „zničen“ (Kenrick,1980, s.155).

V dalších fázích byli Romové přemístěni do jiných táborů, zbytek, zejména starší muži, ženy a děti byli v noci v plynových komorách usmrceni.

Tímto byl uzavřen cikánský tábor v Osvětimi – Birkenau II (Šotolová, 2001, s. 11-12).

Mnoho **romských vězňů bylo za 2.světové války zneužito k zruďným pokusům**. Dr. Josef Mengele, který vykonával funkci táborového lékaře v Osvětimi, dělal na Romech medicínské pokusy, masovou sterilizaci. Mnoho Romů zemřelo při pokusech s malárií, skvrnitým tyfem, ekzémy a dalšími nemocemi. Přibližně 94% romských vězňů v Osvětimi zahynulo.

Podobný osud stíhal Romy ve všech dalších okupovaných zemích Evropy. Téměř všichni Romové Estonska, Lotyšska a Litvy byli zabiti na místech svého pobytu. Byli vyvražděni téměř všichni Romové Chorvatska a Srbska. V Rumunsku padlo za obět' fašismu asi 36 000 Romů. Z 31 000 maďarských Romů deportovaných do Říše se vrátili pouze asi tři tisíce Romů. Z přibližně 36 000 Romů, kteří žili v Německu v roce 1939, přežilo nacistickou hrůzu pouze asi pět tisíc Romů.

Pouze v Bulharsku, Řecku a Finsku ušli Romové organizované zničující mašinerii. Celkem bylo v zemích Evropy obsazených nacisty zabito více než 500 000 Romů (Kenrick, 1981).

Před nacistickou okupací žilo v Čechách a na Moravě přibližně sedm tisíc Romů. Po druhé světové válce se jich vrátilo okolo pěti set.

Osvětim je historií – nepochopení zůstává realitou.

1.3 Příchod Romů do České republiky

Většina Romů žijících dnes v ČR do přišla do země ze Slovenska v letech 1945 až 1993. Z českých a moravských Romů zůstalo po válce jen 600 osob. První vlna přistěhovalců přišla na základě vlastního rozhodnutí brzy po skončení války. Mladí muži našli místo, kde bylo možno najít bydlení a práci, vrátili se na Slovensko pro rodiny a s celými osadami se stěhovali do Čech, většinou do pohraničních oblastí opuštěných německým obyvatelstvem.

Druhá vlna přistěhovalců přišla padesátých a šedesátých letech při organizovaných nábořech na stavby a do těžkého průmyslu. Nábor se prováděl v osadách po celém Slovensku, náboráři měli zájem jen o mladé, zdravé a silné muže. Předpokládalo se, že si tito Romové v Čechách vydělají a pak se vrátí na Slovensko. Třetí vlna byla stěhována po roce 1965 pod nátlakem při uplatňování usnesení vlády o likvidaci cikánských osad, čtvrtí a ulic.

První vlna přistěhovalců, kteří se přistěhovali s celými velkorodinami, si zachovala své tradice a většinou i jazyk. V místech, kde se usadili, jsou považováni za starousedlíky, s ostatními obyvateli se sžili, a většinou nemají vážné problémy. Problémy jim však nastanou, když se přestěhují do jiné obce, kde obyvatelstvo s Romy není sžité.

Přistěhovalci druhé vlny se zpravidla nevrátili na Slovensko, naopak přivezli si odtud nevěsty a založili rodiny. Vzhledem k tomu, že se v jednom místě ocitli Romové z mnoha osad, s různou kulturou a nepsanými zákony, a většinou jen mladí lidé, kteří si tradice zcela neosvojili, dnes zpravidla vlastní tradice znají jen nedokonale, často pozapomněli romský jazyk, většinou se snažili o dobrovolnou asimilaci, ale neasimilovali se natolik, aby je většinová společnost přijímala za vlastní. Tito Romové mají ve společnosti mnoho problémů a v některých případech je nad jejich síly vyřešit si je sami.

Třetí vlna se stěhovala pod silným nátlakem, některým z těchto Romů zbořili jejich domky před očima. Z kulturního šoku, který prodělali při radikální změně prostředí, bydlení, práce i trávení volného času, se mnozí dosud nevzpamatovali. Často byli přestěhováváni do obcí,

kde před nimi žádní Romové nebydleli a záměrně byli rozptylováni z jedné osady do co nejvíce míst. I když se následně snažili o sestěhování, nikdy se jim to už zcela nepodařilo a proto z velké části ztratili a dále ztrácí své tradice a jazyk. Právě tito Romové mají v České republice nejvíce problémů, českou společnost vnímají jako nepřátelskou a také jejich sousedé je odmítají akceptovat (Šotolová, 1997, s.11).

1.4 Snahy o asimilaci a integraci Romů 1945 – 1989

Konec 2.světové války je historickým mezníkem ve vývoji a postavení Romů v naší společnosti.

Romové čeští a moravští se vraceli z koncentračních táborů. Zbylo pouze několik desítek rodin – přesné údaje nejde zjistit. Na Slovensku se Romové vraceli z pracovních táborů. Příslušníci olašských, tehdy kočovných Romů se většinou vrátili ke kočovnému způsobu života. V prvních poválečných letech byl pohyb migrujících Romů značně nekontrolovatelný vzhledem k nedostatkům v evidenci obyvatelstva, možností pohybu přes hranici, k tehdejšímu všeobecnému pohybu lidí různých národností vracejících se z koncentračních táborů přes naše území.

Po válce se mnoho Romů ze Slovenska, ale i jiných států přesunulo do průmyslových center a pohraničních oblastí Čech a Moravy. Hlavními důvody migrace bylo hledání práce v průmyslu, což bylo dáno nedostatkem pracovních příležitostí v okolí původních romských osad na Slovensku, a hledání lepších podmínek k bydlení (Haišman, 1987).

Nové zřízení státu přineslo mnoho změn. Roku 1951 dalo ministerstvo vnitra příkaz podat zprávu o počtu Romů a způsobu jejich života v jednotlivých krajích, okresech a obcích.

Na základě těchto tohoto šetření vydalo ministerstvo vnitra roku 1952 směrnici „Úprava poměrů osob cikánského původu“. Byl přijat osmibodový program převýchovy:

1. Zapojení Romů do řádného pracovního poměru a ubytování v místě bydliště.
2. Kontrola správnosti vyplácení mezd.
3. Zvýšený dohled nad docházkou do školy a zajištění umístění cikánských dětí do předškolního zařízení
4. Výchova ostatního obyvatelstva, již se má dosáhnout odstranění zbytků rasové diskriminace
5. Odstranění všech projevů diskriminace v úředním stylu a ve veřejném životě při současné likvidaci ngramotnosti.
6. Zapojení uvědomělých občanů Cikánů do převýchovného procesu.
7. Řádná evidence cikánského obyvatelstva
8. Usazení kočovných Cikánů

Směrnice byla určena národním výborům všech stupňů a plnění tohoto programu bylo naprosto nedůsledné (Šotolová, 2001, s.17).

Po roce 1952 nastal útlum v řešení tzv. „cikánské otázky“, jak byl problém vládou označen.

Významnou změnou v životě Romů zaznamenal rok 1958, kdy byl schválen zákon „O trvalém usídlení kočovných a polokočovných osob“. Od tohoto období se datuje koncepce „sociální asimilace Romů“. Cílem této koncepce bylo splynutí Romů s majoritní společností.

V této době dochází ke změně v řešení romské problematiky. Koncepci „sociální asimilace“ a „řízeného rozptylu“ nahrazuje koncepce „společenské integrace“ romského obyvatelstva.

30.srpna 1969 byl v Brně ustanoven Svaz Cikánů – Romů v ČSR.

Hlavní body ustavujícího sjezdu Svazu Romů:

- Romové jsou početnou společenskou skupinou, mající charakter specifické etnicko sociální pospolitosti, která je spjata určitými znaky.
- Pocit sounáležitosti získaný vývojem a hodnoty, které byly Romům od malička vštěpovány, jim i dnes pomáhají udržet životní rovnováhu ve složitém společenském vývoji.
- zvyky a tradice se přenášejí z generace na generaci a zachovávají se u Romů žijících mezi ostatními občany jako národnostní moment a tedy jako záměrný výraz odlišnosti.
- Romové dosud neměli možnost projevit se jako společenská skupina, protože jejich hodnoty byly neustále popírány, omezovány a znehodnocovány bez bližšího poznání. Pokud byli Romové bráni jako celek, pak byly především zdůrazňovány jejich negativní rysy, které lze spíše považovat za formy obrany a odporu na tlak (Klíma, 1972, s.14).

Romové v roce 1969 přestávají „být řešeni“, ale sami se začínají podílet na řešení vlastních problémů a stávají se spoluodpovědnými za to, jak rychle a jakými způsoby dojde k jejich integraci (Šotolová,2001, s.18).

1.5 Romové po roce 1989

Po listopadu 1989 se mnohé v životě Romů změnilo, stejně jako v majoritní společnosti. **Romové se stali svébytnou národnostní menšinou** se všemi právy, které menšinám v České republice náleží. Část Romů začala hledat svoji identitu a rozvíjet svou kulturu. Svoboda získána v listopadu 1989 má však i svoji druhou stránku – katastrofálně vysokou nezaměstnanost Romů, a to v důsledku jejich nízké kvalifikovanosti a předsudků ze strany zaměstnavatelů, ztrátu dosavadních sociálních jistot, která vede k chudobě některých romských rodin (Šebková,1995, s.1).

Nejvíce však Romy ohrožuje přímé fyzické násilí příslušníků mnoha extremistických sdružení, která jsou v České republice registrována.

Po listopadové revoluci v roce 1989 získali Romové v Československu poprvé statut národnostní menšiny, který jim zajišťoval specifická práva příslušníků národnostních menšin:

- právo na vzdělání v mateřském jazyce
- právo na zajištění vlastní kultury
- právo na šíření a přijímání informací v mateřském jazyce
- právo na užívání mateřského jazyka v úředním styku

- právo na sdružování na národnostním principu
- právo na účast zástupců menšin na řešení věcí, které se jich dotýkají

Začínají vznikat romské organizace a sdružení, které kromě krátkého období v letech 1969 až 1973, kdy působil Svaz Cikánů – Romů, neexistovaly.

V prvních svobodných volbách v roce 1990 kandidovala do Parlamentu ČSFR první romská politická strana Romská občanská iniciativa a do federálního Parlamentu bylo celkem zvoleno za různé politické strany jedenáct romských poslanců.

Po dalších volbách v roce 1992 Romy v Parlamentu zastupoval poslanec Ladislav Body.

Při sčítání lidu v roce 1991, kdy mohli Romové poprvé deklarovat svou národnost, se v České republice přihlásilo k romské národnosti pouze 33 489 osob. Romská populace, jejíž počet se odhaduje v České republice na 200 až 300 tisíc osob, uvedla při sčítání národnost jinou (většinou českou), buď kvůli neidentifikaci se s vlastním etnikem nebo ze strachu před diskriminací, a to fyzickou, ale i společenskou.

Většina Romů, kteří přišli do Čech ze Slovenska, totiž v České republice pobývala jako návštěva u příbuzných. Tato situace se daleko více zkomplikovala po rozdělení Československé federace, kde byl v České republice v roce 1993 schválen Zákon o občanství a kdy se z desítisíců slovenských Romů žijících v České republice staly od 1.7.1994 bezdomovci.

V září 1997 Rada Evropy zveřejnila zprávu o situaci v oblasti rasismu a tolerance v České republice. Upozornila především na četné projevy rasismu, xenofobie a netolerance a jejich nereseriozní zpracování některými českými sdělovacími prostředky. Podle Rady Evropy většina Českých medií není považována za rasistická, ale některé sdělovací prostředky někdy přistupují ke zpracování informací spojených s rasismem se zjevnou snahou dosáhnout senzace.

V té době zároveň vznikají různé romské organizace, občanská sdružení, neziskové organizace, které se snaží pomoci Romům v nejrůznějších oblastech. Využívají různých sociálních programů, jejichž cílem je zlepšit kvalitu života romských rodin. Zřizují speciální poradenská zařízení, pomáhají romským rodinám s přípravou na vzdělávání jejich dětí, zajišťují preventivní program pro děti a mládež.

Jako jeden z ojedinělých projektů, které bych zde ráda uvedla je „**Vesnička soužití**“ v Ostravě. Bezprostředním podnětem pro vznik Vesničky soužití byly povodně v roce 1997. Většina domů a bytů v této lokalitě obydlené převážně Romy se stala neobytnou a jejich obyvatelé byli postupně přestěhováváni. Řada z nich však dlouhodobě bydlela v hygienicky nevhodných a nedůstojných podmínkách. V té době se uvažovalo o výstavbě nových bytů. Do projektu se však dále angažovaly organizace, které postiženým poskytovaly krizovou humanitární pomoc, Diecézní charita ostravsko-opavská, Občanské sdružení Vzájemné soužití a partnerské holandské nadace. A tak se rozjel projekt výstavby Vesničky soužití. Celkové náklady na výstavbu Vesničky soužití dosáhly 65 miliónů korun z dotací, grantů a příspěvků zahraničních a domácích institucí. Výběr obyvatel Vesničky soužití proběhl na základě vypracovaných kritérií. Hlavním kritériem bylo postižení povodněmi, dále souhlas s principy projektu tzn. **společné soužití na základě vzájemné tolerance a respektu** a vlastní zapojení do stavebních prací a to minimálně 200 hodin na 1 rodinu. V září 2002 se do Vesničky začali stěhovat první obyvatelé. Složení obyvatel Vesničky je v poměru **50 %**

Romů, 50 % zástupců majoritního obyvatelstva. V současné době žije ve Vesničce cca 150 obyvatel, z toho 10 rodin romských, 10 neromských a 10 rodin smíšených. Vesnička soužití zahrnuje 30 rodinných domků a tzv. Komunitní centrum pro realizaci dlouhodobého sociálního programu.

Jak je vidět, tento projekt dokazuje, že je možné společné soužití Romů a neromských obyvatel, jen je třeba nastolit určitý režim a řád, zapojit občany Vesničky do všech společenských akcí, ať už se jedná o kulturní či sportovní akce nebo i o úklid v okolí domu. Téměř po deseti letech života Vesničky jsou budovy čisté, udržované, okolí upravené.

V současné době přes mnohé pozitivní kroky jak ze strany většinové společnosti, tak ze strany romské menšiny, dochází k řadě negativních jevů, které soužití ztěžují.

Svoboda slova, jakkoliv společensky velice užitečná, umožnila propagovat i xenofobii a rasistické názory. Tržní hospodářství vytlačilo z trhu celé skupiny zaměstnanců, především pracovníků s nízkou kvalitací, mezi nimi i většinu pracujících Romů. Liberalizace trhů s byty přispěla ke vzniku koncentrací chudého a tím i romského obyvatelstva v okrajových částech měst v tzv. dělnických koloniích. Dlouhodobá nezaměstnanost žitelů mnoha romských rodin a jejich závislost na dávkách sociální pomoci vede k utvrzování předsudků, že Romové jsou líní a zvyklí parazitickému způsobu života. Averzí k romské menšině vyvolávají i medializované odchody některých Romů do zahraničí a následná necitlivá opatření zemí do kterých přicházejí vůči České republice (Davidova, 1995, s.219-227).

Média, která upřednostňují senzace před objektivními informacemi, škodí Romům více, než pravicoví extremisté.

1.6 Současné institucionální řešení problematiky integrace v rámci České republiky

1.6.1 Rada vlády pro záležitosti romské menšiny

Na základě usnesení vlády ze dne 17. září 1997 č. 581, o zřízení Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity byla zřízena Rada vlády pro záležitosti romské komunity.

Usnesením vlády České republiky č. 254 ze dne 29. března 2010 bylo zrušeno usnesení vlády ze dne 28. ledna 2004 č. 100 a došlo ke schválení Statutu **Rady vlády České republiky pro záležitosti romské menšiny**. Cílem Rady je napomáhat integraci Romů do společnosti, dosažení bezkonfliktního soužití Romů s ostatní společností a celkové zlepšení postavení Romů ve všech sférách života. Rada zabezpečuje součinnost resortů odpovědných za realizaci

dílčích opatření a plnění úkolů, vyplývajících z usnesení vlády a mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána. Soustřeďuje, projednává a předkládá vládě informace, podklady a návrhy pro tvorbu a uplatňování politiky vlády v oblasti integrace romských komunit. Činnost Rady (včetně činnosti jejích výborů i pracovních skupin) zajišťuje kancelář, která je organizační součástí Úřadu vlády České republiky. Jedním z klíčovým dokumentů na kterém se Rada podílí je Koncepce romské integrace. Koncepce je pravidelně aktualizována a schvalována usnesením vlády České republiky.

Jedná se o strategický dokument zaměřený na opatření směřující k vyrovnání šancí a vstupních znevýhodnění Romů, které jim brání plnohodnotně participovat na kulturním, společenském, ekonomickém a politickém životě většinové společnosti. Řešení sociálního vyloučení Romů je zásadní také ze společenského hlediska, protože tento jev ohrožuje sociální soudržnost, vyhrcoje vztahy mezi majoritou a vyloučenou menšinou, dále zvyšuje riziko šíření extremismu v české společnosti.

1.6.2 Zmocněnec pro lidská práva

Zmocněnec předsedá Radě vlády pro lidská práva a jako 1. místopředseda se podílí na řízení Rady vlády pro záležitosti romské menšiny. Zmocněnec spolupracuje a intenzivně komunikuje s orgány veřejné správy (státní správy i samosprávy), nevládními neziskovými organizacemi a odborníky na problematiku ochrany lidských práv a integrace romských komunit do společnosti. Zejména plní funkci iniciativního a koordinačního orgánu vlády v oblasti vyhodnocování stavu a úrovně dodržování ochrany lidských práv v ČR. Zmocněnec ve spolupráci se sekretariátem Rady vlády pro lidská práva zpracovává pro vládu koncepcie dlouhodobého vývoje ochrany lidských práv s celostátní působností, návrhy jednotlivých opatření a podnětů ke zlepšení stavu dodržování lidských práv obecně a ke zlepšení postavení romských komunit ve společnosti.

1.6.3 Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách

Vláda České republiky usnesením ze dne 23. ledna 2008 č. 85 rozhodla o vytvoření Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách působí jako nástroj vlády České republiky zřízený za účelem zajištění podpory obcí v procesu sociálního začleňování. Má podporovat obce a města v zajištění rovného přístupu ke vzdělání, bydlení, zdravotní péči, zaměstnání a sociálním službám všech

jejich občanů. Podporuje taková opatření, která samosprávám pomohou zajistit integraci obyvatel ohrožených sociálním vyloučením společně s řešením problematiky sociálně vyloučených lokalit na území obce. V současné době Agentura působí ve 24 obcích České republiky. Postupným záměrem Agentury je rozšířit svoji působnost do dalších obcí, měst a mikroregionů. Agentura nabízí obcím, městům a mikroregionům dlouhodobou spolupráci na dobu minimálně 3 let.

Tak např. na území Moravskoslezského kraje v současnosti Agentura působí celkem ve třech městech. Jedná se o města Bruntál, Havířov, Ostrava. V každém městě, ve kterém Agentura realizuje svoji činnost, pracuje vyčleněný lokální konzultant Agentury, který sestaví platformu tzv. lokálního partnerství. Členové partnerství jsou všichni důležití aktéři, kteří mají nebo mohou mít vliv na sociální začleňování na území obce (vedení obce, vedoucí představitelé sociálních, školských, bytových odborů, úřadů práce, ředitelé a učitelé škol, pracovníci nestátních neziskových organizací realizující aktivity pro příslušníky romských komunit, Policie ČR, romský poradce, pracovníci probační a mediační služby, apod.). V rámci platformy lokálního partnerství je vytvořena místní strategie sociálního začleňování, popř. rozvinuty strategické materiály obce vztahující se na oblast sociálního začleňování. Součástí takového partnerství je i spolupráce s experty Agentury, kteří mohou pomoci např. při zpracování žádostí o finanční podporu např. v rámci Operačních programů lidské zdroje a zaměstnanost (zavádění sociálních služeb a služeb podpory zaměstnanosti) a vzdělávání pro konkurenceschopnost (podpora inkluzivního vzdělávání, volný čas).

1.6.4 Další ústřední orgány státní správy zabývající se v rámci své činnosti integrací sociálního začleňování příslušníků romských komunit

Vzhledem ke komplexní a meziresortní povaze problematiky řešení integrace příslušníků romských komunit dochází na území republiky k řešení integrace příslušníků romských komunit napříč jednotlivými ministerstvy a institucemi České republiky. Mimo výše uvedených hlavních ústředních orgánů se jedná se hlavně o:

- Radu vlády pro lidská práva
- Úřad Veřejného ochránce práv
- Ministerstvo práce a sociálních věcí
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
- Ministerstvo kultury
- Ministerstvo vnitra
- Ministerstvo pro místní rozvoj
- Ministerstvo zdravotnictví
- Ministerstvo spravedlnosti.

Jednotlivá ministerstva, která se v rámci své činnosti podílejí na integraci příslušníků romských komunit, každoročně vyhláší dotační programy zaměřené na podporu integrace, ze kterých lze čerpat finanční prostředky na podporu těchto aktivit.

Úřad vlády České republiky ve spolupráci s Radou vlády pro národnostní menšiny každoročně vyhláší dotační program Podpora terénní práce. Program Podpora terénní práce je určen na výdaje spojené se zajištěním a realizací terénní práce ve vyloučených romských komunitách či lokalitách. Tato dotační výzva je určena pouze pro jednotlivé obce České

republiky, které na svém území řeší problematiku sociálního vyloučení v návaznosti na sociální vyloučení příslušníků romských komunit.

Dalším dotačním programem vyhlášeným úřadem vlády je program Předcházení sociálnímu vyloučení a jeho důsledkům. Program je určen na výdaje spojené se zajištěním a realizací aktivit, jež poskytují podporu a pomoc Romům s cílem předcházet sociálnímu vyloučení a odstraňovat jeho důsledky. V rámci programu jsou podporovány aktivity zaměřené na oblast prevence sociálního vyloučení, oblast komunitní práce ve vyloučených romských komunitách či lokalitách a edukační nebo informační činnost organizací působících v oblasti prevence a odstraňování sociálního vyloučení Romů.

Ministerstvo práce a sociálních věcí vyhláší každým rokem dotační řízení k poskytnutí dotace ze státního rozpočtu nestátním neziskovým organizacím určené na poskytování sociálních služeb. Poskytovatelé sociálních služeb pro příslušníky romských komunit mají možnost požádat o prostředky na financování svých služeb ze státního rozpočtu v různých programech.

- a) podpora sociálních služeb, které mají místní či regionální charakter, poskytovaných uživatelům služeb v souladu s místními či regionálními potřebami (podpora podle § 101 zákona o sociálních službách). Dotace ze státního rozpočtu se poskytují na zajištění poskytování sociálních služeb poskytovatelům sociálních služeb, kteří jsou zapsáni v registru poskytovatelů sociálních služeb.
- b) podpora sociálních služeb, které mají celostátní či neregionální charakter. V rámci tohoto programu je podporováno výhradně poskytování takových sociálních služeb, které jsou prováděny v národním měřítku a které se zaměří na cílovou skupinu uživatelů služby (na okruh osob, pro který je sociální služba určena), u nichž riziko sociálního vyloučení nemá jen regionální charakter, ale dopadá na celou společnost. Oblast podpory je směřována na konkrétní podporu uživatelům služby.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy pravidelně vyhláší dotační program **Podpora integrace romské komunity** zaměřený na podporu předškolní přípravy sociálně znevýhodněných a romských dětí. V rámci tohoto dotačního programu jsou podporovány zájmové aktivity pro romské děti a mládež v návaznosti na jejich vzdělávací potřeby. Dalším dotačním programem, který ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhláší, je dotační program **Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol**. Je vyhlášen vždy na každé pololetí školního roku. Finanční prostředky jsou určeny na podporu školám na podporu těch romských žáků, jež jsou občany České republiky a jejichž rodinám způsobují náklady spojené se středoškolským studiem potíže.

Ministerstvo kultury pravidelně vyhláší dotační programy zaměřené na podporu kulturních aktivit národnostních menšin. Obsahem projektů, přihlášených do výběrového dotačního řízení na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin žijících v České republice, mohou být umělecké aktivity, kulturně vzdělávací a výchovné aktivity, studium a rozbory národnostní kultury a lidových tradic, dokumentace národnostní kultury, ediční činnost nebo také multietnické kulturní akce směřující mimo jiné např. k potírání negativních projevů extremismu, rasové a národnostní nesnášenlivosti a xenofobie.

Ministerstvo vnitra vyhlašuje každoročně výzvu ke zpracování dotačních programů tzv. Krajských a Městských programů prevence kriminality, v rámci kterých lze také využívat finanční prostředky na aktivity spojené s integrací příslušníků romských komunit. Tyto programy navazují na programy prevence kriminality na místní úrovni realizované v předchozích letech. Hlavním cílem je předcházení páchaní trestné činnosti, omezování příležitostí k jejímu páchaní a posilování pocitu bezpečí občanů.

Ministerstvo pro místní rozvoj vyhlašuje v rámci Koncepce bytové politiky **Program výstavby podporovaných bytů**, který se zaměřuje na osoby znevýhodněné v přístupu k bydlení, mj. na osoby ohrožené sociálním vyloučením, jehož příčinou mohou být různé sociální handicap. V rámci dotačního programu je podporována výstavba nájemních bytů pro osoby v nepříznivé sociální situaci, jejichž snížená soběstačnost je způsobena věkem nebo zdravotním stavem nebo pro osoby, které v důsledku nepříznivých životních okolností nemají přístup k bydlení a jsou schopné plnit povinnosti vyplývající z nájemního vztahu. Dalším dotačním programem ministerstva, který by se mohl využívat v rámci zvyšování kvality bydlení je program **Podpora regenerace panelových sídlišť** (Krajský úřad MSK, Strategie integrace romské komunity MSK pro období 2011-2014).

OTÁZKY

1. Které období v historii Romů je považováno za nejkrutější a proč?
2. Kdy získali Romové v Československu poprvé statut národnostní menšiny a jaká práva jim zajišťoval?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Samotná kapitola popisuje historický přehled v dějinách Romů. Je zde popsáno, kde předkové našich Romů žili a jak pohnutá byla jejich historie po odchodu z Indie.

Tragická historie Romů za 2.světové války je výsledkem rasové politiky Adolfa Hitlera. Romové byli prohlašováni za občany druhé třídy a vše bylo připravováno k jejich likvidaci. Soustava koncentračních táborů v Osvětimi byla svědkem hrozných činů spáchaných na Romech. Mnoho romských vězňů byla za 2.světové války zneužito k zruďným pokusům. To vše je historie, která je neustále živá. Osvětim je historií, nepochopení však zůstává realitou.

Příchod Romů do České republiky a snahy o asimilaci Romů v letech 1945 – 1989 bylo považováno za mezník ve vývoji a postavení Romů v naší společnosti. Vznikají nové zákony, směrnice a Romové se stávají spoluodpovědnými za to, jak rychle a jakými způsoby dojde k jejich integraci. Po roce 1986 se mnohé změnilo, Romové se stali svěbytnou národnostní menšinou se všemi právy, které menšinám v České republice náleží. Začínají vznikat romské organizace a sdružení, vypracovávají se nejrůznější projekty na podporu romských komunit a řešení romské problematiky.

V současné době existuje i řada institucí, která se zabývá problematikou integrace v rámci České republiky. Byla zřízena Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, existuje zmocněnec pro lidská práva, nejrůznější agentury a občanská sdružení, která se problematikou integrace

Romů intenzivně zabývají, sledují a monitorují. Velkým přínosem je i zájem jednotlivých ministerstev, které se rovněž zapojují do řešení této problematické otázky.

ODPOVĚDI

1. Nejkrutějším obdobím v historii Romů byla druhá světová válka. Po nástupu Adolfa Hitlera k moci začalo Německo provádět rasovou politiku. Romové byli prohlášeni za občany druhé třídy a byli již od počátku existence Národně – socialistické strany Německa považováni za rasové nebezpečí pro německý národ. Bylo rozhodnuto, že Německo musí být očištěno od Cikánů. Mezitím v Osvětimi vznikala celá řada koncentračních táborů. Mnoho romských vězňů byla za druhé světové války zneužito k zruďným pokusům.
2. Statut národnostní menšiny získali Romové poprvé po listopadové revoluci v roce 1989, který jim zajišťoval specifická práva příslušníků národnostních menšin: – právo na vzdělání v mateřském jazyce, – právo na zajištění vlastní kultury, – právo na šíření a přijímání informací v mateřském jazyce, – právo na užívání mateřského jazyka v úředním styku, – právo na sdružování na národnostním principu, – právo na účast zástupců menšin na řešení věcí, které se jich dotýkají.

2 TRADICE A KULTURA ROMŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o tradičním životě Romů. Popisuje romskou rodinu a některé významné životní události v ní (svatba, pohřeb, křtiny). Popisuje hodnoty Romů, jejich kulturu, umění a tradice, jsou zde zaznamenány významné romské osobnosti.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- Popsat život v romské rodině,
- tradice Romů,
- stručně popsat kulturu Romů – hudba, umění a vyjmenovat některé významné romské osobnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Religionismus, intaktní, folklór olašských Romů, identita, Muzeum romské kultury

2.1 Tradiční život Romů

Mezi tradičním způsobem života Romů a Čechů existují rozdíly, které vyplývají z rozdílného pojetí života a mohou způsobovat vzájemné nepochopení. Rozdíl vyplývá již z odlišné demografické struktury komunity romské a naší. Tímto hlavním rozdílem je nízká střední délka života – romské ženy 59,5 let, české 75,4 let. Romští muži 55,3 let, čeští 67,8 let. Způsob života Romů je jiný také proto, že Romové uznávají jiné hodnoty než Češi, neboť je pro ně důležitější zaměření na rodinu než na svoji práci.

Tradiční životní cyklus Romů se v posledních letech mění, přesto však v životě českých městských Romů můžeme nalézt některé prvky, které přežívají a třeba nevědomě ovlivňují jejich dnešní životní cyklus. Proto je dobré poznat tradiční způsob života, který ačkoli doznal velkých změn, může pomoci lépe porozumět Romům.

Rodina pro Romy znamenala a dodnes ještě znamená téměř vše, neboť uspokojovala základní životní potřeby jejich členů. Rodina byla zdrojem obživy, měla funkci vzdělávací a také funkci ochrannou. Romové se proto se svoji rodinou velmi identifikovali.

Mluví-li o rodině Češi, mají většinou na mysli svoji ženu, muže, děti, rodiče, sourozence. Známe samozřejmě i své další příbuzné, ale ty už spíše považujeme za vzdálenější příbuzné, se kterými se tak často nestýkáme (Šišková, 2001).

Romové však považují za své blízké příbuzné všechny a romština má na rozdíl od češtiny pojmenování i pro děti sestřenic či bratranců. Romové žili se svojí širší rodinou pohromadě v jedné osadě či čtvrti a kromě pokrevního příbuzenstva je pojily i rodinné tradice a vzájemná solidarita.

Rodina posilovala svoji prestiž počtem narozených dětí, především chlapců, neboť jak praví jedno romské přísloví „O čhave hin zor“, tedy V chlapcích je síla. Výchovu dětí měla na starosti především matka, ale o dítě se starali i ostatní členové velkorodiny.

V romské rodině se všichni členové vzájemně podporovali a pomáhali si. Svobodní zůstávali u rodičů, sirotků se ujímala jiná rodina, staří lidé byli opatrováni a hluboce váženi, nebyli vyloučeni ze života rodiny. Pro romskou rodinu bylo nemyslitelné dát děti do dětského domova nebo rodiče do domova důchodců. V tomto ohledu bychom si měli vzít z Romů ve vztahu k vlastním rodičům příklad.

Svět dětí a dospělých nebyl oddělen a generace v romské rodině nebyly vůči sobě v opozici, ale tvořily vše společně. Dítě se díky přítomnosti velkorodiny učilo rychle navazovat sociální kontakty. Dospělí dítě respektovali a dítě respektovalo dospělé. Ve výchově byly brány ohledy na pohlaví dítěte. Chlapci pracovali společně se svými otci, dívka se učila být dobrou ženou i budoucí snachou.

Dětství a dospívání romských dětí končí založením vlastní rodiny. Romské dívky se většinou nevdávaly z romantické lásky, ale byly poslušny příkazů své rodiny. K tomu, aby spolu mohli dva mladí začít žít a mít děti, bylo třeba po dohodnutí otců uskutečnit zásnubní obřad. Oba mladí v doprovodu svých rodičů si před dalšími svědky slíbili vzájemnou věrnost až do smrti. Obřadník mladým zavázal ruce šátkem, do dlaní nalil víno nebo pálenku, které si mladí z dlaní vypili. Dnes si už většinou ruce nesvazují, jen překříží a novomanželé vypijí vzájemně obsah partnerova pohárku a políbí se. Od této chvíle byli romským společenstvím považováni za manžele. Občanskou nebo církevní svatbu měli až po několika letech, když už spolu měli jedno, dvě děti.

Uzavřené manželství bylo na celý život, rozchod byl výjimečný a byl povolen pouze v případě neplodnosti či nevěry ženy. Pokud se po několika letech nenarodilo manželům dítě, muž mohl manželku opustit. Neplodnost byla pro romskou ženu největší trest, neboť nemohla splnit svou životní roli – být dobrou matkou a tedy i manželkou.

Také nevěra ženy byla důvodem pro její opuštění. Pokud ji muž neopustil, musel ji alespoň veřejně potrestat (ostříhat vlasy, zbít..). S mužskou nevěrou to bylo jinak. Zvyšovala mužovu prestiž a někdy se manželky chlubily a dokazovaly tak mužovy kvality (Sekyt,2001, s.137-141).

Tradice – svatba, křtiny, pohřeb

„K romským tradicím patřila zejména úcta, zdvořilost a pohostinnost“. Romové jsou i dnes velmi pohostinní. Navštíví-li romskou rodinu Rom či člen majoritní společnosti (Gádžo – jak je často Romy nazýván), hostitelé nabídnou svému hostu vše, co jen mají. Je téměř neslušné u romské rodiny odmítnout alespoň ochutnat jídlo. Ten, kdo přece jen odmítne, stává se pro ně „barikano“ – pyšný. A naopak pohostinný hostitel se stává „pačivalo“, protože poskytl „pačiv“ – pohostinnost.

K významným romským událostem, v nichž se nejvíce projevují tradiční prvky romské kultury, patří: „*bijav*“ – svatba, „*boňa*“ – křtiny a „*pohrebos*“ – pohřeb (Sekyt,2001, s.122).

2.1.1 Svatba – „*bijav*“

Romská svatba má svou vlastní kulturu. Dříve Romové nerozlišovali charakter svatby, nyní se svatba neoficiálně (nejen v České republice, ale také na Slovensku) rozlišuje na „*baro bijav*“ – velká svatba a „*cikno bijav*“ – malá svatba. Častým důvodem je ekonomická situace rodiny. Na „*baro bijav*“ jsou zváni kromě rodiny také přátelé i známí. Zve se neoficiálně ústním sdělením nebo se určí někdo, kdo obejde celou rodinu, přátelé a známé a pozve všechny na svatbu. Obvykle pozvání probíhá měsíc nebo dva měsíce před svatbou (Sekyt,2001, s.122).

Pořadatelé svatby (rodiče obou novomanželů) zajistí sál, kapelu a kuchaře. Počet hostů velké svatby se pohybuje kolem 150 lidí. Jednotlivé prvky se shodují s tradiční českou (slovenskou) svatbou. Naopak malá svatba se pořádá v domácnosti rodičů jednoho z novomanželů. Zvání jsou pouze nejbližší členové rodiny (tj. rodiče, staří rodiče, sourozenci, svědci a jejich děti). Průběh celé romské svatby je naprosto odlišný od české, přestože tradiční romská svatba převzala některé prvky české (slovenské) svatby. K převzatým prvkům patří zejména rozbití talíře, vybírání peněz za tanec s nevěstou, únos nevěsty ...

Velmi významnou sociální hodnotou Romů je pohostinnost. Na to nezapomínají pořadatelé svatby. Obvykle úřední nebo církevní (spíše u slovenských Romů) obřad probíhá kolem poledne. Samotná oslava však začíná často kolem 17. hodiny. To se v sálu sejdou všichni hosté a hned se podává první jídlo. Druhý chod se podává kolem 22. hodiny. Další se podává kolem 3. hodiny ráno. Nesmíme opomenout, že v průběhu celé oslavy všechny stoly musí být plné. Svatba končí v ranních hodinách, kdy se všichni jednotlivě rozejdou. Romové mají velmi rádi romskou hudbu a tu vybírají dosti pečlivě. Rádi se baví, na oslavě není taneční parket nikdy prázdný. O půlnoci se však na nějakou chvíli všichni zastaví, nikdo netančí. Hlas dostane „mluvčí svatby“, kterého předem určili rodiče. Ten má za úkol poděkovat všem přítomným za to, že se na oslavě všichni sešli a že se hezky baví. Zároveň vyzve všechny, aby postupně přistoupili se svými dary pro novomanžele. V současnosti je darem finanční částka, kterou věnuje každá nukleární rodina. Vše záleží na ekonomické situaci rodiny. Pravidlem bývá, že svědkové darují více než všichni ostatní. Nutno zmínit, že každý dárců dostane od pořadatelů dort a láhev alkoholického nápoje pro svou rodinu. To proto, aby si ještě i doma vzpomněl na svatební oslavu a novomanžele.

Romské svatbě předchází, tak jako i v české, námluvy. Romsky „*mangavipen*“. V minulosti rozhodovali o budoucím ženichovi pro svou dceru většinou rodiče. Ženicha vybírali podle majetku, řemesla a pověsti jeho rodiny. Nejžádanějším ženichem byl hudebník. U nevěsty se přihlíželo k barvě pleti. Za nejvýhodnější partii byla považována světlá dívka z hudebnické rodiny. O vhodném ženichovi se začalo uvažovat, když se z „*čhajori*“ (děvčátka) stala „*čhaj*“ (dívka).

Životní praxe a zkušenosti nám dovolují tvrdit, že v současné době je to mezi Romy jinak. „*Mangavipen*“ u Romů přetrvává, avšak o budoucím ženichovi a nevěstě již nerozhodují rodiče a status rodiny nastávajícího ženicha či nevěsty nehraje pro výběr roli. Věk novomanželů je u každé skupiny Romů jiný. Jinak je to s Romy žijícími v Ostravě (ve městě),

jinak je to s Romy žijícími na Slovenku (v osadách). Obvykle je ve městě věk romských novomanželů vyšší než u Romů z osad. Jsou však případy, kdy je tomu naopak.

Statistika ročně uzavřených sňatků v České republice klesá. Lidé začínají spolu žít v jedné domácnosti a nemají potřebu uzavírat sňatek, ať už úřední či církevní. U Romů je to v posledních desetiletích velmi obdobné. Žijí v konkubinátu.

2.1.2 Křtiny – „*Bol'ipen*“

Další nemalým artiklem romské kultury jsou „*bol'ipen*“ – křtiny. Každé romské dítě musí být pokřtěno. Patří to k normám etnika a dalo by se říct, že tato atituda se stala součástí tradic Romů. Religionismus u Romů je zřejmý. Své kořeny, dle romistů, má již v minulosti. Samotnému křtu předchází mnoho příprav či rituálů. „Romové velice dbají na to, aby jejich dítě bylo co nejdříve pokřtěné. Do křtu hrozilo dítěti mnoho nebezpečí“.

„Do poloviny těhotenství by se měli nastávající rodiče rozhodnout, koho vyberou svému dítěti za kmotra a oficiálně ho požádat. Dříve si rodiče vybírali kmotry nejčastěji z řad bohatých vesnických sedláků, u kterých pracovali jako námezdní síly“.

Nyní si rodiče za „*kirvo*“ nebo „*kirvi*“ – kmotry vybírají především někoho z rodiny (obvykle to bývají sourozenci nebo švagr, švagrová). V některých případech si rodiče za kmotry vyberou své sousedy, kamarády, mají-li k nim intenzivnější vztah. „*Kirvipen*“ – kmotrovství se u Romů neodmítá. Romové věří, že odmítnutí kmotrovství přinese dítěti zlo, dokonce smrt.

Narození dítěte v romské rodině přináší mnoho magických prvků, kterým všichni věří, respektují je. Počínaje jednoduchou přezdívkou a její magickou funkcí, červeným provázkem omotaným na ruce dítěte (symbolizuje ochranu před něčím zlým, aby dítě neodnesla bosorka, aby nebylo nemocné, dobře spalo, neplakalo), konče „*jakhal'iben*“ – uhranutí dítěte. Romové říkají, že dítě „dostalo od očí“. Stane se tak tehdy, když na něj kouká mnoho cizích lidí najednou. Léčba „*jakhal'iben*“ probíhá pomocí oharků ze zápalek, které se dají do vody a tou se pak prstem udělá dítěti kříž na čelo a ruce. Voda se pak vylije.

V den křtu Romové připraví hostinu „*boňa*“. Zve se celá rodina. Před tím, než všichni odejdou nechat dítě pokřtít, do domu dítěte přijdou kmotři. Je-li kmotřenec hoch, hlavním kmotrem je žena a naopak je-li kmotřencem dívka, hlavním kmotrem je muž. Oba jsou však rovnocennými kmotry. Poté může začít hostina. Kmotři mají pro svého kmotřence dary (Hájková, 2001, s. 131).

2.1.3 Pohřeb – „*Pohrebos*“

Rozloučení se s člověkem nám blízkým je velmi emocionálně náročné. Člověk nikdy není připraven přijít o někoho blízkého. Není tomu jinak ani u Romů. I úmrtí u Romů má své magické prvky. Romové věří v existenci „*mule*“ – duchů, mrtvých. Rozdělují je na dobré „*mule*“ a zlé „*mule*“. Dobrý duch (mrtvý člověk) se vrací ke svým blízkým, protože se mu stýská nebo také proto, že potřebuje někomu něco sdělit, rozloučit se. Zlí duchové se do světa živých vrací s tím, že se chtějí někomu pomstít, někoho strašit. Mulové dělají lidem modřiny, pouští na ně strach, hází nádobím, otevírají dveře, ale nikdy neukážou svůj obličej.

Od smrti do pohřbu Romové zakryjí všechna zrcadla v domácnosti a každou noc do pohřbu se celá rodina sejde a „bdí nad mrtvým“ – „*stražinel*“ nebo „*vartinel*“. Do rakve se dávají samé cenné věci (zlato, šperky) nebo věci, které měl „mulo“ rád. V posledních letech se „mulovi“ dávají i peníze. Je naprosto zakázáno pouštět rádio či televizi nebo dokonce zpívat. V jiném případě si již mrtvého člověka „prohřešitel“ neváží. Tento zákaz není přesně časově vymezen. U televize trvá často dva týdny, u rádia a písní několik měsíců. Pozůstalý manžel nebo manželka by měl držet smutek jeden rok. U žen smutek trvá déle.

Romové věří, že třetí noc po pohřbu „mulo“ obejde celou rodinu. Proto mu na noc připraví to, co měl rád. Například mu uvaří kávu, připraví krabičku cigaret. Romové za žádných okolností nepřipouští pitvu. Nechtějí, aby zesnulý byl něčemu podroben, když má odpočívat (Hájková,2001, s.131).

Součástí identity národa je **respektování kulturních tradic a zvyků**, dodržování určitých norem, které stanovili představitelé té či oné společnosti. Je pravdou, že kulturní aspekty se vlivem doby do jisté míry modifikují, ale podstata věci zůstává víceméně stejná. Přestože Romové byli kočovným národem a velmi často se pohybovali z místa na místo, migrace je o jejich tradice neochudila. Naopak je téměř striktně dodržují, a mnohdy pro neznalost ze strany většinové společnosti, jsou distancováni.

Celá řada tradic se týkala jídla. Některé potraviny byly považovány za nečisté (např. maso některých zvířat), všechny potraviny se stávaly nečistými, pokud byly znovu přihřívány, upadly na zem nebo do nich spadl vlas. Každá rodina měla svou technologii přípravy pokrmů a přísně dbala na její dodržování.

Tradiční romské kroje se postupně přiblížily oblékání ostatního obyvatelstva. Přesto zde zůstalo několik prvků, které dodnes odlišují tradiční Romy. Ženy střední generace dosud upřednostňují pestřejší oblečení a muži tmavší obleky, mládež se však obléká podle současné módy. Tradiční byl rovněž zákaz odhalování těla, ani v domácnosti se členové rodiny před sebou nesvlékali, nechodili doma ve spodním prádle. Cudnost patřila a v mnoha rodinách dosud patří k tradičním hodnotám. Romská žena se nemohla svléknout ani v místnosti, kde visel svatý obrázek.

Dodržování těchto tradic jednotlivými členy rodin včetně malých dětí sledovala celá velkorodina, okamžitě trestala prohřešky pohrdáním a odměňovala správné chování projevy úcty. Rodina dávala pozor, aby někdo z jejich členů nebyl pro ostudu, ostuda totiž padala na celou rodinu.

Pokud jsem v předchozích odstavcích mluvila v minulém čase, činila jsem tak proto, že odlišné zvyky a dodržování tradic se v nejmladší generaci ztrácí. Mladí Romové jsou často více ovlivněni školou a především televizí. V současné době se někteří romští intelektuálové v rámci národního obrození snaží o obnovení tradic, tradičních hodnot romské kultury a znovuzavedení některých zvyků. Zda bude jejich snaha korunována úspěchem nám ukáže čas (Šišková,2001, s.68).

Romové nemají vlastní tradiční svátky, slaví obvyklé křesťanské svátky s ostatními obyvateli. Nově je zavedený mezinárodní den Romů, který připadá na **8.duben**, což je den vzniku Mezinárodní romské unie (International Romani Union – vznikla 8.dubna 1971 v Londýně). Romové slaví **mezinárodní den Romů** každoročně od roku 1990, kdy byl

ustanoven na 4.kongresu Mezinárodní romské unie ve Varšavě. V České republice probíhají jeho oslavy od roku 2001 a organizuje je především občanské sdružení Athinganoi.

2.2 Romská rodina

Charakteristiky romské rodiny byly a jsou velmi častým předmětem zkoumání předních romistů. Je pravdou, že každé období přináší do života romské rodiny změny, kterým všichni členové podléhají.

„Fameľija pal e fameľija džal“ – „Fameľija paš fameľijate“.

„Rodina jde za rodinou“ – „Rodina drží s rodinou“.

Hlavní funkční jednotkou romského etnika je „famil'ija“ – rodina, kterou obvykle tvoří tři generace (Fraze,1998, s.198). Romská rodina má patriarchální charakter. Muž má právo dělat vše, co se mu chce: být své ženě nevěrný a kdykoliv jí opustit.

Muž je hlavou rodiny a zajišťuje ekonomický status a prestiž rodiny. Má rozhodující slovo. Žena má na starost celou domácnost, sama vychovává děti, zabezpečuje potřeby všech členů v rodině. Děti v rodinách nemají žádné povinnosti, kromě péče o mladší sourozence. Mohou si dovolit všechno. Učí se na základě vzorců chování svých rodičů a starších. Dělají to, co dělají druzí. Neuvažují o následcích, mnohdy jsou k nim lhostejní (Hájková,2001, s.137-141). Jinými slovy:

„Láska k dětem je velmi velká, silná, avšak vůbec není kritická. Mnohdy rodiče dovolí dětem vše, oč žádají. Nemyslí na následky, které by mohly nastat. Výchovné prostředky či samotné vědomí cílů výchovných prostředků jsou jim zcela cizí. Na své děti nedají dopustit. Nikdo nemá nárok je před nimi potupovat, či dokonce kritizovat“.

Je proto zřejmé, že výchova romských dětí je naprosto odlišná od výchovy majoritních dětí. Vzdělanostní složka výchovy (orientace na vzdělání) u Romů chybí. Celková výchova se diferencuje na základě pohlaví. Jinak jsou vychovávána děvčata, jinak hoši. Výchova dívek směřuje především k přípravě na rodinný život. Dívky jsou vedeny k tomu, aby pomáhaly při výchově (většinou starost, hlídání) mladších sourozenců, uměly vařit, uklízely... Výchova hochů měla zcela jiný charakter. Dříve, ale i nyní v romských osadách zejména na Slovensku, hoši pomáhali otcí, chodili do lesa na dřevo a na svůj věk vykonávali poměrně fyzicky náročné práce. V současnosti, především ve městech, tento charakter výchovy pominul. Hoši často podléhají vlivům funkcionálního působení prostředí. „Vychovává“ je ulice, kde podléhají vlivům vedoucím k sociálně patologickým projevům.

Ve své rodině Rom nemá žádné soukromí. Touha po něm se považuje za gádžovskou vlastnost. U Romů jsou pravidelné neohlášené návštěvy běžnou záležitostí. Kdykoliv host přijde, je vždy vítán a pohoštěn. Dříve byly návštěvy dlouhodobé. Nyní neohlášené návštěvy delšího rázu nejsou tak obvyklé.

„Skupinová soudružnost či kolektivismus se vyznačuje zejména tím, že Romové mají potřebu být stále spolu“ (Říčan,1990, s.51). Všude se pohybují ve skupinkách, málokdy jsou sami. Jde o jakýsi návyk. Přestože Romové jsou pořád spolu, neexistuje mezi rodinnými příslušníky jakýkoliv sexuální kontakt, tak jak si velká část majority myslí. Jinak by „provinilcům“ hrozila exkomunikace. Rodiče se nikdy před svými dětmi neodhalovali a

vystříhali se jakýchkoliv intimních projevů. Sexuální život rodičů se v minulosti často odehrával mimo obydlí (většinou šli do lesa na dříví).

„Co se týká hierarchie romské rodiny, platí pravidlo silnějšího. Silnější je více než slabší. Obecně platí, že žena je podřízená muži a starší je váženější než mladší. Z dospělých má nejnižší postavení snacha, bydlí-li u rodičů manžela. Její vážnost roste s počtem dětí. Zcela zvláštních postavení má matka dospělých synů. Muž bydlící u rodičů manželky má velmi slabé postavení.“

Slovem „bratr“ Romové označují nejen svého vlastního bratra, ale také nevlastního bratra a bratrance. Významné ve vztahu k rodině je, že členství ve skupině nelze získat (Davidová, 1965, s.167).

Podle Řičana romská rodina zeslábla. Z různých důvodů jsou děti odebrány rodičům nebo naopak rodiče dávají děti do dětských domovů. Obecně u Romů neexistuje plánované rodičovství a antikoncepce je jim cizí. Jsou však případy „osvícených“ mladých žen, které antikoncepci užívají.

Rodina tvoří status mezi všemi Romy v komunitě. Romové jsou rodově endogamní, tudíž si vybírají za partnera nebo partnerku někoho ze své skupiny. Nejbližším povoleným životním partnerem v rodině mohou být už děti bratranců. Od všech členů ve skupině se očekává vzájemná pomoc jakéhokoliv charakteru. „Když dětem zemřeli rodiče, příbuzní je vzali za vlastní.“

„Když umře dětem otec, umře jim chleba, když umře dětem matka, umře všechno.“ (Hübschmannová, 1991, s.67).

Romové pokládají za samozřejmé starat se o nemocné a staré. Nikdy a za žádných okolností nepřipouští, aby jejich rodiče své stáří prožili v domově důchodců. Kterýkoliv starší člověk svým věkem získává vážnost a autoritu v komunitě.

Charakteristiky romské rodiny podle Bakaláře:

- sociální struktura je založena na rodu a velkorodině
- největší hrozbou je exkomunikace
- dělení se o zisk i o trest
- kolektivní vina (ostuda – „ladž“)
- společné rozhodování
- ritualizace společenského života
- značně volné hranice mezi osobním a společným vlastnictvím

Nemanželské děti mají stejné postavení jako děti manželské. V tomto směru jsou Romové bez předsudků (Davidová, 1965, s.167). Děti narozené z náhodného vztahu vychovává obvykle matka dcery (babička) a její rodina. Adoptivní děti jsou rodinou přijímány, v rámci celé komunity však stále přetrvává vědomí adopce.

Pro romské etnikum je typická také orientace na přítomnost nebo velmi blízkou budoucnost. Zdá se, že Romům chybí jakýsi strukturální náhled do budoucna. Často navenek působí dojmem, že nejsou schopni si naplánovat vzdálenou budoucnost. Právě s tím souvisí aktuální existenční problémy, s nimiž se Romové potýkají.

2.3 Hodnoty etnika

„Romové se ve své naprosté většině cítí v naší gádžovské společnosti jako cizinci, neuznávají naše hodnoty a normy, osud demokracie je jim lhostejný, ve státní moci vidí spíše nepřítele než ochránce“ (Říčan,1998.s.95-122).

Je velmi obtížné respektovat normy dvou odlišných kultur, které do dnešní doby téměř nenašly k sobě cestu. V této situaci se nyní ocitají naši Romové. Na jedné straně jejich vlastní komunita uplatňuje své normy a svůj řád jako systém mikrosociety a na straně druhé, právní stát usiluje o zakořenění svých vlastních norem a řádu bez náhledu minority.

Hodnoty současných Romů jsou do značné míry modifikované dnešní společností, tudíž termín hodnota se stává proto nekonstantní. Rádi bychom zde však načrtli hodnoty archetypu roviny romství.

„Jedna nejvyšší hodnota pro Romy je samotný život. Vše, co vede k zachování, znemožnění a pokračování života, má vysokou hodnotu, vše, co život ohrožuje nebo omezuje, je vnímáno negativně.“ S tím souvisí zdraví, hlavně zdraví dětí. Romové často na zdraví svých ratolestí přísahají, kladou tomu velkou hodnotu.

Velmi významnou hodnotou pro Romy je úcta k starším. Váží si jich a respektují je. Stáří pro toto etnikum symbolizuje moudro. Typickou ukázkou je babička v romské rodině – „*phuri daj*“, ke které se chodí pro rady. To, co řekne „*phuri daj*“, je vznešené a musí se to tak udělat. V dávné typické romské rodině „*phuri daj*“ ovládala magii. Uměla zaklínat a přivolat dobro. Úcta k starším se také interpretuje jako úcta ke svým rodičům. Ta se projevuje zejména u dospělých dětí s vlastními rodinami.

Láska k dětem je u Romů známá. Dle mnohých pedagogů je však nekritická. Rodiče by svým dětem dovolili vše. Nezapomínají se situacemi, k nimž může dojít a které mohou mít pro jejich další psychický vývoj negativní vliv (Sekyt,2001, s.121).

S láskou k dětem souvisí plodnost ženy. Ta je snad nejdůležitější hodnotou v manželství. Žena svému manželovi má porodit mnoho dětí a mnohopočetnost v rodině symbolizuje sílu a status rodiny. Neplodná manželka se stává pro celou manželovou rodinu méně hodnotná. Mezi Romy se říká, že čím více dětí žena porodí, tím větší autoritu v komunitě získává.

„Romství je zvláštní hodnotou Romů. Patří sem charakteristický vzhled, znalost jazyka a zvyků, ale hlavně slušné vychování.“

Dalšími hodnotami romské společnosti jsou zpěv, tanec a hudba. Paradoxní pro majoritní společnost je, že Romové za hodnotu považují i to, když Rom okrade Gadža. Zvláštní je dokonce to, že Romové nepovažují za hodnotu učit se svému mateřskému jazyku.

Bakalář (2004) ve své práci vyčlenil tyto hodnoty Romů:

- svobodný život (bezstarostný způsob života)
- uznávání rodové hierarchie a rodové tradice
- dědictví předků
- láska k dětem (více dětí, větší síla rodiny)
- peníze jako základní potřeba pro přežití – pro dosažení pocitu životního naplnění

Vzdělání pro romskou komunitu není žádnou hodnotou. Rodiče netouží po tom, aby jejich děti vystudovaly a staly se tak „někým“. Úsilí vložené do vzdělání přichází naprosto nazmar, zejména u děvčat, neboť po skončení školy si zakládají rodiny a získané vědomosti nepoužívají (Davidová, 1965, s.162).

Mezi další hodnoty romského etnika patří **pohostinnost**. Romové si velmi váží pohostinnosti svých hostitelů. Ti často nabídnou svým hostům vše, co mohou. Vždy je plný stůl. Při každé (i obyčejné) návštěvě v romské rodině hostitelé nabízí jídlo a pití. Každý si musí vzít (Sekyt, 2001, s.122).

Jednou z nejzákladnějších sociálních hodnot u Romů je **otevřenost**. Je obecně známo, že romská komunita dosti emocionálně prožívá každou maličkost. Toto etnikum je tudíž velmi citlivé a vnímavé. Váží si otevřenosti druhých lidí a své díky projevuje přijetím za „svého“ spojence a opětovnou otevřeností. Takovému člověku se Rom dokáže skutečně zavázat.

2.4 Kultura Romů – hudba, umění, osobnosti

Součástí identity národa je respektování kulturních tradic a zvyků, dodržování určitých norem, které stanovili představitelé té či oné společnosti. Je pravdou, že kulturní aspekty se vlivem doby do jisté míry modifikují, ale podstata věci zůstává víceméně stejná. Přestože Romové byli kočovným národem a velmi často se pohybovali z místa na místo, migrace je o jejich tradice neochudila. Naopak je téměř striktně dodržují, a mnohdy pro neznalost ze strany většinové společnosti, jsou distancováni.

Téměř všude na světě, setkáme-li se s Romy, setkáme se také s **hudbou**. Hudebníky jsou blízcí příbuzní Romů v Indii – domové a mirási, hudebníky jsou Romové v Iráku, Makedonii, Rusku, Španělsku i Maďarsku.

Podle etnografky Evy Davidové je provozování hudby jedním z významných prvků romské identity. Odpověď na otázku, jaká vlastně je romská hudba, je dosti těžká, protože Romové všude na světě byli jen hosty, procházejícími poutníky. Vždy tedy můžeme vysledovat vliv romské interpretace v hudbě domácího – převažujícího etnika. Pojem romská hudba můžeme podle Davidové chápat různým způsobem: buď jako „hudbu, kterou Romové provozují jako jedno ze svých tradičních zaměstnání, nebo jako vlastní hudbu Romů, tedy tu, kterou provozují sami pro sebe“.

Hudební folklór slovenských Romů, po desetiletí žijících usedle na jednom místě, kde muži často působili jako hudebníci hrající pro neromské okolí, se s tímto okolím značně sblížil.

Folklór olašských Romů nese znaky dlouhodobého pobytu této komunity v Transylvánii. Olašští Romové se hudbou tradičně neživili a také žili jako komunita uzavřenější způsobem. Proto je jejich hudba často až jakousi intaktní „konzervou“, je značně odlišná od hudby ostatních romských skupin. Například zde nenajdeme doprovázení se na nástroje, olašští Romové svůj zpěv doprovázejí dupáním, tleskáním, výkřiky, luskáním apod.

Jedním z nejtypičtějších znaků romských lidových písní je variabilita. Liší se podoba jedné sloky od druhé, provedení od provedení, jeden zpěvák zpívá stejnou píseň jinak, než druhý.

Texty romských lidových písní jsou charakteristické různými poetickými zkratkami, opakující se epithetou a barevností. Nejpoetičtější texty najdeme u romských lidových písní milostných nebo sociálně zbarvených.

Za jednu z nejvýznamnějších soudobých umělkyně v mezinárodním světě je považována Věra Bílá. Obrovské ovace sklízí Věra Bílá při vystoupeních v koncertních sálech a klubech po celé Evropě a Severní Americe.

Dalšími uznávanými osobnostmi současnosti ve světě romské hudby je i Jozef Fečo, Antonín Gondolán a taky Ida Kellarová.

Z legendárních osobností pak nelze opomenout Pannu Cinkovou ze Slovenska. Velmi známou romskou zpěvačkou a básničkou byla Papuzsa, skutečným jménem Bronislava Wajs, která celý svůj život prožila v Polsku.

Prvním evropským hudebníkem, který zanechal svou stopu v jazzové historii byl Jean-Baptiste Reinhardt (Django). Určitě nelze opomenout Jožku Kubíka, který jako první začal na Hornácku v muzice používat cimbál. Legendárními se staly jeho výroky o muzice, muzikantech a životě. Výjimečnost jeho houslové hry dokumentují dvě nedávno vydaná CD: Dalekonosně housle (1999) a Majstr (2000).

Romové mají nezřídka i **herecký talent**. Často je bylo možno najít v kočovných divadelních společnostech, jezdívali také s loutkovým divadlem či provozovali syntetické divadlo, které spojuje mluvené slovo s hudbou. Také na ulicích předváděli tanec, hudbu či taneční kreace se zvířaty. Romové byli rovněž v rodině zakladatele českého loutkářství Matěje Kopeckého a v akrobaticky proslulé rodině Berouskových. V Československu za první republiky vlastnily romské rodiny několik menších cirkusů a také v současné době většina světových cirkusů zaměstnává romské artistry, krotitele zvířat apod.

V současnosti existují dokonce i **romská divadla**, k nimž patří například makedonské divadlo Pralipe, které sídlí v Německu, divadlo Romen z Moskvy a divadlo Romathan z Košic na Slovensku.

Rozvoj výtvarného citění se dnes u Romů jeví jako zcela nový fenomén. Tím je však skutečně jen na první pohled. Výtvarný prvek zkrášlující prostředí i předměty denní potřeby měl v romské komunitě od nepaměti.

Výtvarný cit i schopnosti se u Romů přirozeně rozvíjely díky jejich těsnému sepětí s přírodou, jež pro ně byla stálým zdrojem inspirace. Provozování dědičných řemesel přispívalo k manuální zručnosti a naučilo Romy pracovat s rozličnými přírodními materiály a surovinami.

Již před mnoha staletími se některé romské skupiny naučily pracovat s hlinou (tradiční výrobci keramiky, cihel pálených i nepálených), se dřevem (výroba loutek, vřeten, celodřevěných kartáčů, oprava a výroba strunných hudebních nástrojů), s proutím (košíkářské zboží) ale i dalšími přírodními materiály.

V současné době již není sporu o tom, že Romové jsou etnikem vnímavým, citově exponovaným. Umělecké sklony Romů i jejich zvýšená citlivost byly odjakživa spojovány s hudbou, dnes se ukazuje, že i výtvarné směry jim nejsou cizí.

Jestliže se hovoří o umění a romské kultuře, nelze tedy opomenout **Muzeum romské kultury**, které bylo založeno v dubnu roku 1991 v Brně. Muzeum bylo založeno skupinou romské inteligence sdružené ve Společnosti odborníků a přátel Muzea romské kultury, která chtěla na základě originálních dokladů dokumentovat kulturu Romů v celé její celistvosti.

Sbírku muzea však začala dávat dohromady skupinka brněnských Romů už koncem 60.let, když vznikl Svaz Cikánů-Romů. Exponáty ze sbírky dokumentující tradiční romská řemesla z Čech i ze Slovenska byly rozvezeny po státních muzeích, pro která neměly velkou cenu. Významnou akcí byla v roce 1992 výstava „Romové v Československu“. Dokumentovala historický vývoj romského etnika od odchodu z indické pravlasti, jeho postupné rozšiřování po Evropě, historické peripetie až po tragický osud za 2.světové války, pokusy státu o asimilaci Romů i nebývalý rozmach hnutí a stran Romů po revoluci v roce 1989. Během výstavy byla představena osobitá kultura a způsob života, tradiční romská řemesla a formou živých vystoupení i nahrávek romský folklor.

S cílem oslovit veřejnost zahájilo muzeum v květnu 1993 odborně-populární cyklus přednášek „Kdo jsou Romové“?

Romové mají také své **národní symboly**.

Romská vlajka – se skládá z modrého pruhu v horní polovině, zeleného pruhu v polovině dolní a z červené čakry s 16 paprsky umístěné uprostřed. Čakra, která je i na vlajce Indie, odkazuje na indický původ romského národa. Zelený a modrý pruh symbolizují život věčných poutníků po zelené zemi pod blankytnou oblohou. Tato vlajka byla přijata na 1. Mezinárodním sjezdu IRU v Londýně v roce 1971.

Hymna

Všeobecně se za **romskou hymnu** považuje romská píseň „*Gejlem, gejlem*“ známá též pod názvy „*Gelem, Gelem*“; „*Djelem, Djelem*“; „*Opre Roma*“; „*Romale, čhavale*“ atd. Za romskou hymnu byla prohlášena v roce 1971 na 1. Mezinárodním sjezdu IRU.

Existence romské hymny není mezi Romy v Česku dosud příliš známá. Znají ji spíše romští aktivisté nebo Romové, kteří se účastní romských kulturních akcí. Na přímý dotaz, jaká píseň je hymnou Romů, se lze setkat s odpovědí, že Romové hymnu nemají, případně s tvrzením, že romskou hymnou je jiná píseň (zřejmě nejčastěji bývá uváděna romská lidová píseň *Čhajori romaňi*, kterou někteří nazývají hymnou českých Romů).

OTÁZKY

1. Kdy slaví Romové svůj svátek?
2. Popište Romskou vlajku.
3. S čím nejčastěji spojujeme Romy? Co je jejich identitou?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Ačkoliv Romové žijí na území naší republiky již několik staletí, jsou pro naprostou většinu ostatních obyvatel stále neznámí ve smyslu způsobu života, rodových tradic, způsobů myšlení a nazírání na svět.

Tradiční životní cyklus Romů se v posledních letech mění, přesto však v životě českých Romů můžeme nalézt některé prvky, které přežívají a třeba nevědomě ovlivňují jejich dnešní životní cyklus. Proto se v této části hovoří o tradiční způsobu života Romů, Rodina pro Romy znamenala a dodnes ještě znamená téměř vše. Veškeré dění a události v rodině se týkají všech. V této části se taky podrobně popisují některé významné životní události v rodině jako je svatba a vše kolem ní, pohřeb – smutná událost ze ztráty někoho blízkého a křtiny. Odlišné zvyky a dodržování tradic se v nejmladší generaci ztrácí. Mladí Romové jsou často více ovlivněni školou a především televizí.

Velmi významnou hodnotou pro Romy je úcta k starším. Váží si jich a respektují je. Taktéž jako jejich kulturu, umění a tradice. Provozování hudby jedním z významných prvků romské identity. Hudební folklór Romů a variabilita romských lidových písní je jedním z nejtypičtějších znaků. Romové mají nezářidka i herecký talent, jsou skvělí malíři, mají výborný výtvarný cit.

Romové mají také své národní symboly na které jsou právem hrdí – Romská vlajka a romská hymna.

Není divu, že se Romové ve své naprosté většině cítí v společnosti jako cizinci, neuznávají naše hodnoty a normy. Osud demokracie je jim lhostejný. Je velmi obtížné respektovat normy dvou odlišných kultur, které do dnešní doby téměř nenašly k sobě cestu. V této situaci se nyní ocitají v současné době Romové. Na jedné straně jejich vlastní komunita uplatňuje své normy a svůj řád a na straně druhé, právní stát usiluje o zakořenění svých vlastních norem a řádu bez náhledu minority.

ODPOVĚDI

1. Romové slaví mezinárodní den Romů, který připadá na 8.duben, což je den vzniku Mezinárodní romské unie (International Romani Union – vznikla 8.dubna 1971 v Londýně). Romové slaví mezinárodní den Romů každoročně od roku 1990, kdy byl ustanoven na 4.kongresu Mezinárodní romské unie ve Varšavě. V České republice probíhají jeho oslavy od roku 2001.
2. Romská vlajka se skládá z modrého pruhu v horní polovině, zeleného pruhu

v polovině dolní a z červené čakry s 16 paprsky umístěné uprostřed. Čakra, která je i na vlajce Indie, odkazuje na indický původ romského národa. Zelený a modrý pruh symbolizují život věčných poutníků po zelené zemi pod blankytnou oblohou.

3. Romy nejčastěji spojujeme s hudbou, tancem, zpěvem, temperamentem. Provozování hudby je jedním z významných prvků romské identity.

3 ROMSKÝ JAZYK A KOMUNIKACE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o významu vzdělávání v mateřském jazyce, o komunikaci a slovní zásobě romského jazyka. Popisuje odlišnosti romského jazyka od českého jazyka ve fonetické oblasti a v gramatice, v sémanticko-lexikální oblasti a oblasti stylistické.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- Popsat a vysvětlit význam vzdělávání v mateřském jazyce,
- popsat komunikaci a slovní zásobu romského jazyka,
- vysvětlit odlišnosti českého jazyka a romštiny.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Romové, sinti, romipen, Interference

Posloucháme-li mimoděk rozhovor Romů v tramvaji či jinde na veřejnosti, upoutá nás, že mísí svůj jazyk s češtinou.. Jedna věta romsky, jedna česky. To je jen důkaz naprostého bilingvismu Romů. Čeština je jim stejně „přirozená“ jako romština a je jim prakticky jedno, kterým jazykem mluví. Takovýto bilingvismus je prvním předpokladem vzájemného ovlivňování dvou jazyků.

Dojde-li k takovéto situaci v nějakém společenství, záleží pak na vnějších společensko-politických okolnostech, na různé společenské prestiži obou jazyků, ale také na vnitřním emocionálním „naladění“ bilingvních jedinců, který z jazyků se nechá ovlivňovat více a který méně.

Z bývalého režimu, ale i po celé předchozí historické období, byla situace v Československu pro romštinu, její kultivaci a rozvoj velmi nepříznivá, v Čechách pak v důsledku výše uvedených změn v životě Romů po jejich odchodu ze Slovenska ještě nepříznivější. Začátkem 60. let byla označena za „upadající jazyk sociálně a kulturně zaostalé části obyvatelstva“ a jako taková odsouzená k zániku.

3.1 Význam vzdělání v mateřském jazyce

V červnu 1986 se konalo v Sarajevu mezinárodní sympozium o romštině a romské kultuře pořádané Ústavem pro výzkum národnostních vztahů a Mezinárodním svazem Romů a dospělo k závěrům, kde se říká: „Romština a romská kultura hrají důležitou roli v procesu

etnické a sociální emancipace Romů. Proto je nezbytně nutné, aby se ve všech zemích, kde Romové žijí, zlepšovaly nejen jejich sociální a ekonomické podmínky, ale aby byly dány možnosti rozvoji romské kultury, aby se využilo romštiny ve školství, v masově sdělovacích prostředcích, v publikační činnosti a jiných sociálních sférách“ (Hübschmannová, 1986).

Romština patří do starší větve západních novoindických jazyků. Při putování Romů z Indie vznikly tři základní dialektové skupiny romského jazyka:

- 1. arménská**
- 2. evropská**
- 3. syrská**

Romština se vyvíjí ve styku s prostředím a je v různé míře ovlivněna jazyky národů, na jejíž území Romové žijí. Do romštiny jsou přijímána většinou ta slova a výrazy, které Romové ve své pravlasti neznali a ani nemohli znát. Romština má však i svůj vlastní produktivní slovtvorný a pojmenování tvorný systém, takže mnoho nových pojmů je schopna vyjádřit vlastními prostředky.

Jelikož Romové po staletí žili a doposud žijí v diaspoře, pod stálým tlakem vlivů okolních kultur a bez větších množství vzájemných kontaktů, vzniklo na území Evropy mnoho dialektových skupin.

Rozdíly mezi jednotlivými „romštinami“ jsou jednak primární – existovali již na území Indie, jednak sekundární – jde o vlivy jazykových prostředí, v nichž se různé skupiny Romů pohybovaly.

Na území ČR se vyskytuje romština slovenská, maďarská, olašská, česká a německá. Jsou to jazyky různých subetnických skupin, které se od sebe liší asi jako spisovná němčina a některý německý dialekt. Nejpočetnější jsou skupiny slovenských Romů, které tvoří asi 80% romské populace u nás. Maďarští Romové tvoří zhruba 10%, olašští Romové stejný počet, čeští Romové a Sinti – němečtí Romové – byli za 2.světové války téměř vyvražděni.

Romové žijící na našem území neměli dosud příležitost vypracovat spisovnou formu svého jazyka. Každá z „romštin“ je soubor podnářečních variant. U usedlých Romů jsou to regionální varianty. Do roku 1945 žili slovenští Romové na okrajích slovenských vesnic v izolovaných osadách. První osady začali vznikat již před třemi stoletími (Horvátová, 1964). Obživa se uskutečňovala v rámci dvou až tří vesnic, vzdálenosti se pohybovali okolo 30 až 50 km. V regionech vymezených pravidelnými styky mezi Romy – zejména při svátečních příležitostech (svatbách, poutích, křtinách apod.) – se formulovaly podnářeční varianty slovenské romštiny. Mluvčí jednotlivých subdialektů se mezi sebou bez problémů dohovoří.

U olašských Romů – do roku 1958 žijících kočovným způsobem života – se jedná o varianty přibuzensko – profesních skupin, které se považují za jedinou pospolitost a udržují pravidelné sociokulturní kontakty.

Dostane-li se etnická skupina do takové situace, v níž se ocitli Romové dnes, znamená to, že buď ovládnou češtinu stejně dokonale jako každý průměrný obyvatel a osvojí si kulturu do té míry, aby n ně mohla emotivně i racionálně působit jako třeba na průměrného Čecha – to ovšem není jednoduché, nebo budou kultivovat vlastní jazyk do té míry, aby za nových sociálních podmínek mohl vyjadřovat kulturní hodnoty mezi Romy (Hübschmanová, 1991, s.3).

V některých státech se uplatňuje romština jako literární jazyk již mnoho let. Například v Jugoslávii se užívá pravidelných televizních a krajských rozhlasových vysílání, v romštině se vydává poezie i próza, vychází časopis. V lovarském dialektu publikují romští spisovatelé v Maďarsku. Ve Finsku sedm tisíc Romů, kteří se jazykově téměř asimilovali, má možnost učit se jazyku svých předků, svého etnika. Pro Romy jsou zde otvírány večerní kurzy romštiny a ve školách je tento jazyk zaveden jako nepovinný předmět. Finský stát subvencuje romský tisk a literaturu. Ve Švédsku vycházejí dokonale vyprávěné romské knihy pro děti a mládež, používají se v romských třídách s dvojjazyčným vyučováním (Šotolová, 2001, s.25).

V etnickém jazyce je vyjadřována a uchována kultura skupiny. Kultura je specifická historická zkušenost etnické skupiny. Zvláštní společenská struktura skupiny, v níž se jazyk a kultura dennodenně reprodukuje, posiluje psychickou determinaci každého jedince právě oním jazykem a kulturou. Násilná asimilace představuje nejen dezintegrující a dezorientující zásah do etnické pospolitosti, ale zároveň i rozvratný zásah do osobnosti každého jejího příslušníka. I když etnická minorita přestává pěstovat vlastní jazyk a kulturu ať ve snaze o společenské přijetí, o ekonomické výhody či pod asimilačními tlaky, neznamená to, že se jí podaří okamžitě „zhltnout“ jazyk a kulturu majority (Hübschmannová, 1991, s.3). Jazyky minorit je třeba nejen chránit, ale v zájmu obohacení evropské kultury pěstovat a rozvíjet. Všechny mluvené jazyky jsou vzácné hodnoty, které je třeba zachovat jako kulturní dědictví lidstva (Hübschmannová, 1991, s.4).

3.2 Charakter romského jazyka

Slovní zásobu tohoto jazyka můžeme rozdělit do dvou skupin:

1. stará slova indického původu a tzv. staré výpůjčky
2. výpůjčky z různých kontaktních jazyků

Stará slova indického původu a tzv. staré výpůjčky (z iránských jazyků, z arménštiny a částečně z řečtiny) jsou zpravidla společné pro všechny romské dialekty. Tato část slovní zásoby je velmi jednotná a stabilní. V romském jazyce přetrvává nejdéle a jen pozvolna jsou jednotlivá slova nahrazována slovy kontaktního jazyka.

Výpůjčky z různých kontaktních jazyků pocházejí u slovenských Romů zejména ze srbštiny, chorvatštiny, rumunštiny, maďarštiny, slovenštiny, ukrajinštiny, polštiny, němčiny, případně ojediněle i z jiných jazyků. Významově jde o slova označující nové, Romů do té doby neznáme skutečnosti a pojmy. Tato část slovní zásoby je naopak velmi nestabilní. Byla přijímána buď postupně, jak Romové putovali z jednoho jazykového prostředí do druhého, nebo současně v mnohojazyčném prostředí některých oblastí, např. na Balkáně, na východním Slovensku apod. Některé výrazy též zobecněly až v Čechách, kde žijí Romové z různých oblastí. V každém případě jsou to slova nestálá, která jsou jako první nahrazována slovy nového kontaktního jazyka, v našem případě výpůjčkami z češtiny (Šebková, 1995).

Jazyk se v řeči mluvčích projevuje nejen zvukovou podobou, gramatickou strukturou spojující podle určitých pravidel slova, ale i stylem. Romština není tak diferencována jako čeština, protože ani tradiční romská komunita nebyla rozčleněna na tolik sociálních vrstev. Nejstarší generace Romů často hovoří lépe romsky než česky nebo slovensky. Jazykově asimilovaných komunit bylo mezi slovenskými Romy málo. Mezi sebou Romové hovořili výhradně romsky. Když po roce 1945 přicházeli do Čech, museli si osvojit češtinu. Byl to však romsky etnolekt češtiny. Etnolekt je neustálá forma nevlastního jazyka, který bilingvní

populace používá jako druhý jazyk. Projevuje se v něm interference, vlivy jazyka vlastního, prvního. Přenášejí se do něj hloubkové struktury původního etnického jazyka.

Interference – vzájemné střetávání a ovlivnění dvou oblastí, v tomto případě se jedná o vzájemné ovlivňování češtiny a romštiny.

Jestli-že učitel chce pochopit chyby romského dítěte při komunikaci v češtině, je nutné, aby se seznámil se základy romštiny a s interferenčními oblastmi romštiny a češtiny, které můžeme rozdělit do čtyř okruhů:

- c) **Fonetická a lexikální oblast**
- d) **Gramatická oblast**
- e) **Sémanticko-lexikální oblast**
- f) **Stylistická oblast**

3.2.1 Fonetická a lexikální oblast

Fonetika češtiny a romštiny není příliš odlišná, ale přesto dělají Romové v české výslovnosti chyby.

Romština si jako původní indickou zvláštnost uchoval aspirované hlásky. Každá z nich má svou párovou, neaspirovanou: č – čh, k – kh, t – th. Rozdíl ve výslovnosti je třeba dodržovat, jinak dochází k chybám a nedorozuměním. Další hláska, která se v češtině nevyslovuje, je měkké l. Hláska dž není zařazena do české abecedy, ale vyskytuje se ve dvou původních českých slovech – džbán a džber. V romštině je jako i v jiných indických jazycích velmi četná.

Odlišně se vyslovují délky samohlásek, je zde jiný přízvuk a intonace řeči. Východoslovenská romština má přízvuk většinou na předposlední slabice. Prodloužené samohlásky se vyslovují kratěji než dlouhé samohlásky v češtině, ale za to přízvučněji. Celková melodie romštiny je tedy úplně jiná než melodie češtiny. V některých nářečích slovenské romštiny se nevyslovují dvojhlásky ou a au.

Romština nemá české ř. Některé romské děti je nerozeznávají od ž a místo říká píší žíká atd. Jiné české souhlásky v romštině nechybějí, ale nevyskytují se v ní typická česká souhlásková seskupení jako např. vzpříčený, vzchopit se a podobně.

Ve fonetické rovině bývá český mluvený projev Romů poznamenán romským přízvukem a intonací, odlišnou výslovností dlouhých samohlásek, nepřesnou výslovností dvojhlásek ou, au, souhlásky ř a vícečetných souhláskových seskupení. Proto je samozřejmé, že je pro romské děti správný pravopis češtiny mnohem složitější než pro děti české (Šebková, 1995).

3.2.2 Gramatická oblast

Česká a romská gramatika se navzájem značně odlišují. Proto se i zde dopouštějí romští žáci mnohých chyb. Romština má jedenáct slovních druhů. Je to jazyk flexivní, jména se skloňují, slovesa se časují. Čísla jsou dvě, jednotné a množné, rody pouze dva: mužský a ženský. Pádů je osm: ablativ, který čeština nemá, vyjadřuje vztah od, z.

3.2.3 Sémanticko-lexikální oblast

Je důležité si uvědomit, že romština má pouze dva rody, chybí zde neutrum. Česká neutra jsou v romštině buď mužského, nebo ženského rodu. Proto se u dětí můžeme setkat například s takovýmto písemným projevem: Já sem namaloval sluníčko moc červeného. Slunce, o kham, je v romštině rodu mužského.

Pády a předložky vyjadřují časoprostorové vztahy. Romské předložky se váží k prvnímu pádu, za určitých okolností k pádu šestému. Předložka s a se v romštině není. Vyjadřuje ji prostý sedmý pád. Na interferenci v oblasti pádů a předložek lze nejlépe ukázat dvojí typ chybování, který je obecný. Projevuje se nejen v jazykové komunikaci, ale také v oblasti kulturní. U prvního typu mluvčí přenáší, kalkuje vlastní gramatické kategorie a vlastní komunikační modely do druhého jazyka – verbálního i kulturního. Například u kalkování bezpředložkového nstrumentálu: šla mym bráchou do kina.

U druhého typu mluvčí cítí, že jeho model se do druhého jazyka nehodí, a užije převládající model jazyka cizího v situaci, kde se výjimečně neuzívá.

Romský ablativ bývá v mnoha případech vyjádřen českým genitivem. Před genitivem se často vyskytuje předložka od, z a v romštině je ablativ bezpředložkový. Například: On se od ní stydí, já jsem tři roky starší od své sestry, atd. Dalším místem častého chybování Romů je používání pádů pádů a číslovek. Po číslovkách od pěti nahoru, po neurčitých číslovkách a po slovech, která mají číslovkovou funkci, užívá čeština druhého pádu: např. čtyři bratři, ale pět bratrů, čtyři děti, ale mnoho dětí. Romština v těchto případech používá prvního pádu. Takže se v běžné mluvené řeči Romů mohou objevit i tyto výrazy: my šest bráchové, pět rodiny apod.

Vztah kde a kam vyjadřuje romština jedním výrazem – kaj. Podobně se tyto vztahy slučují v jeden romský výraz i v jiných předložkách a v příslovcích, kde se v češtině užívají výrazy dva. Proto se u dětí často objevují tyto chyby: děti šly venku, babička bydlí dolu baráku apod.

V romštině se pomocí příslovcí pozměňuje význam sloves, později tuto funkci začaly nahrazovat přejaté předpony. Kromě původních příslovcí se slovesný význam pozměňuje i přejatými předponami, zejména se s tímto jevem setkáme u slovenské romštiny. Předpony stejně znějící jak v češtině, tak v romštině nemají vždy stejný význam. (Šebková, 1995).

3.2.4 Stylistická oblast

Většina slov nemá pouze jeden význam, ale k základnímu významu se druží celý soubor významů odvozených, který nazýváme sémantické pole. Avšak toto sémantické pole ekvivalentních základních významů je v každém jazyce odlišné. Kupříkladu romské sloveso džal má v češtině dva významy – jít a jet.

Nejčastější interference je zaznamenána u sloves anel, které se dá do češtiny přeložit třemi významově odlišnými výrazy: přinést, přivést a přivézt.

Romština se pomalu vyčleňuje z uzavřené formy sociolektu, tedy z jazyka, kterým hovoří pouze jedna sociální vrstva. V minulosti byli Romové poměrně uzavřenou sociální skupinou, proto i jejich slovník byl oproti slovní zásobě ostatní populace chudší. Nebyly v něm obsaženy výrazy z vědy, techniky, lékařství, astronomie či tělovýchovy.

„Proces zobecňování, standardizování, stylistického rozrůžňování a obohacování jazyka je velice dlouhodobý. Psaná romština a romská literatura k němu přispívá vlastně teprve čtyři roky, od té doby, co po listopadu 1989 dostali Romové oficiální možnost pěstovat svůj jazyk a kulturu. Bohužel ta možnost přišla v době, kdy se čtyřicetiletým asimilačním tlakům podařilo romštinu do značné míry rozvrátit, a co je horší, kdy se podařilo v mnoha Romech rozvrátit postoj k jejich jazyku, kultuře, k jejich romipen“ (Hübschmannová, 1993, s.94).

OTÁZKY

1. Rozdělte slovní zásobu romského jazyka.
2. Vysvětlete pojem etnolekt.

SHRnutí KAPITOLY

Kapitola pojednává o romském jazyce a komunikaci v romštině. Pojednává o významu vzdělávání v mateřském jazyce, o komunikaci a slovní zásobě romského jazyka. V této části je popsán charakter romského jazyka a slovní zásoba je rozdělena do dvou částí. Jazyk se v mluvené řeči projevuje nejen zvukovou podobou, gramatickou strukturou spojující podle určitých pravidel slova, ale i stylem. Romština není tak diferencována jako čeština.

Vzájemné střetávání a ovlivňování dvou oblastí vede až k vzájemnému ovlivňování češtiny a romštiny. Zde je důležité si uvědomit, zejména pak učitelé, aby pochopili romské dítě při jeho komunikaci v češtině je nutné, aby se předem seznámili se základy romštiny a interferenčními oblastmi romštiny a češtiny.

V kapitole se dále popisují odlišnosti romského jazyka od českého jazyka ve fonetické a lexikální oblasti, v gramatice, v sémanticko-lexikální oblasti a v oblasti stylistické.

ODPOVĚDI

1. Slovní zásobu Romského jazyka dělíme do dvou skupin.
  - a) stará slova indického původu – (z iránských jazyků, z arménštiny a částečně z řečtiny) jsou zpravidla společné pro všechny romské dialekty. Tato část slovní zásoby je velmi jednotná a stabilní. V romském jazyce přetrvává nejdéle a jen pozvolna jsou jednotlivá slova nahrazována slovy kontaktního jazyka.
  - b) výpůjčky z různých kontaktních jazyků – pocházejí u slovenských Romů zejména ze srbštiny, chorvatštiny, rumunštiny, maďarštiny, slovenštiny, ukrajinštiny, polštiny, němčiny, případně ojedinele i z jiných jazyků. Významově jde o slova označující nové, Romů do té doby neznáme skutečnosti a pojmy. Tato část slovní zásoby je naopak velmi nestabilní. Byla přijímána buď postupně, jak Romové putovali z jednoho jazykového prostředí do druhého, nebo současně v mnohojazyčném prostředí některých oblastí, např. na Balkáně, na východním Slovensku apod. Některé výrazy též zobecněly až v Čechách, kde žijí Romové z různých oblastí. V každém případě jsou to slova nestálá, která jsou jako první

nahrazována slovy nového kontaktního jazyky, v našem případě výpůjčkami z češtiny.

2. Etnolekt je neustálá forma nevlastního jazyka, který bilingvní populace používá jako druhý jazyk. Projevuje se v něm interference, vlivy jazyka vlastního, prvního. Přenášejí se do něj hloubkové struktury původního etnického jazyka

4 PROBLÉMOVÁ STRÁNKA ŽIVOTA ROMŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola popisuje konkrétně pozitivní a negativní aspekty soužití Romů s majoritní společností, popisuje diskriminaci a její možné podoby ve vztahu k Romům.

Součástí kapitoly je i kriminalita Romů včetně dalších negativních jevů spojených se životem Romů.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- Vysvětlit pojem diskriminace Romů, podoby diskriminace,
- vysvětlit pojem rasismus,
- popsat kriminalitu Romů.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

komunitní práce, programy k romské menšině, harm – rediction

Romové jsou většinou společností často více či méně odmítání, jak to ukazují různé výzkumy i každodenní realita. Laickou veřejností jsou totiž vnímáni jako nositelé problémů ve společnosti. Mezi nejčastěji uváděné patří například zvýšená míra jejich kriminality, jejich údajná neochota pracovat, to že de facto implicitně vyžadují větší péči státu, aniž by – podle názoru části majority – tuto péči vyvážili přínosem pro společnost.

Jako problém je vnímáno např. i to, že žijí odlišně, hlučně, nápadně apod. Tyto problémy jistě existují, neměly by však být jediným pohledem na toto etnikum, jak se to často děje. Především by však neměly být jediným východiskem, od něhož se odvíjí postoje k Romům a jejich hodnocení majoritou. Každý jev má své příčiny a souvislosti a teprve jejich poznání a pochopení umožní přiměřeněji posuzovat daný problém, pochopit ho a dospět k cestám, jak ho řešit.

Mnohdy již pouhé pochopení může vést k tomu, že je odstraněno to, co bylo vnímáno jako problém, a navíc může zcela jistě otupit potenciální implicitní diskriminační přístup (Šišková, 2001, s.48).

4.1 Pozitivní a negativní aspekty soužití s Čechy

Romská menšina má v soužití s Čechy mnoho problémů. Z české strany je jim vytýkána hluchost, špatné sousedské vztahy, nevzdělanost, nízká kvalifikace, špatná pracovní morálka, lenost, nečestné jednání, agresivita, kriminalita, prostituce. Romové vytýkají Čechům citový chlad, vypočítavost, nadřazené chování, xenofobii a rasismus. V obou skupinách převládají jedinci, kteří mají tendenci zobecňovat vlastnosti (především ty negativní) jednotlivců druhé skupiny a přisuzovat je celé skupině. Chování obou skupin do značné míry determinují předsudky z dávné i nedávné minulosti. Mezi oběma skupinami leží rovněž nevyřešené křivdy z minulosti.

Z minulých křivd je to především neuznání podílu viny české protektorátní správy v době druhé světové války na koncentraci a následném vyvraždění českých a moravských Romů a více méně násilné rozbití cikánských osad v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. Za první křivdu požadují Romové alespoň symbolickou omluvu pietní úpravou míst bývalých koncentračních táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu na Moravě.

Důsledky druhé křivdy si uvědomujeme až nyní: rozbití osad mělo za následek fungujícího systému norem a hodnot včetně odměn a sankcí, které v romské velkorodině v obci vládly a pomáhaly řešit konflikty. Neexistující systém kontrol a nepřipravenost Romů majoritou na nové podmínky a požadavky, vedl k neadekvátnímu chování Romů. Pokud bude romský problém řešen jen jako otázka sociální, nebude mít úspěch, přestože většina Romů dnes spadá do nejnižší sociální vrstvy.

Důležité je věnovat pozornost i etnické dimenzi, tedy specifikám a hodnotám Romů a jejich komunikačnímu stylu. Programy pro ně by tedy měly být vytvářeny jak majoritou, tak i Romy samotnými.

Pozitivní opatření afirmativní akce v USA vůči původním obyvatelům a černochům byla realizována jen proto, že bílá společnost předem uznala své dluhy k těmto obyvatelům a ústy svých představitelů se omluvila za minulé křivdy. Česká společnost dosud neuznává své dluhy k Romům a není ochotna k omluvě, naopak většina Čechů má pocit, že to jsou Romové, kteří jsou dlužníky a měli by se omlouvat.

Přes staletou přítomnost Romů v České republice, přes jejich nesporný přínos jak v oblasti kultury, tak v oblasti materiální (výstavba silnic, železnic, telekomunikačních sítí), vnímá dosud velká část české společnosti Romy jako přistěhovalce, které do země nikdo nezval (ač mnozí sem byli stěhováni násilně) a kteří jen parazitují na sociálních výhodách státu. Romové následně vnímají českou společnost jako nepřátelskou a odmítají její pozitivní hodnoty.

Pozitivní vývoj je však zaznamenáván v postupné emancipaci romské menšiny, vytváření jejich vlastních občanských struktur a přejímání odpovědnosti za vlastní vývoj. Potěšitelný je i zájem učitelské veřejnosti pomoci romským dětem k dosažení lepšího postavení ve společnosti. Mnohá občanská sdružení a charitativní organizace věnují Romům a především jejím dětem značnou pozornost. Za velké pozitivum a přínos hodnotíme i **integrující programy pro Romy**. Programy zaměřené na romskou menšinu, které jsou finančně celostátně podporovány, jsou zaměřeny především do oblastí vzdělávání, rozvoje kultury a zabránění sociálního vyloučení romských komunit (Šišková, 2001, s. 50).

Ve školách a školských zařízeních pracují pedagogičtí asistenti, pro romské děti jsou zřizovány přípravné třídy a ty děti, které studují na středních školách, mohou těžit z programu podpory romských středoškolských studentů. Ministerstvo kultury podporuje vydávání romského periodického i neperiodického tisku a podílí se na podpoře romských hudebních a kulturních slavností.

Svým významem nejzávažnější, ale zatím teprve začínající je program zabránění sociálnímu vyloučení romských komunit. V rámci tohoto programu jsou přímo romských komunit směřování romští terénní pracovníci. Pro ohrožené skupiny jsou pořádány rekvalifikační kurzy, podporována je **komunitní práce**.

Podporována nemalými částkami je i činnost romských občanských sdružení a dalších organizací, které zaměřují **programy k romské menšině**.

Cílem těchto programů je zlepšení vztahů majority k menšině, odstraňování předsudků a zlepšení kvality života romských rodin.

Součástí těchto projektů je problematika zaměřena zejména na sociální oblast a to v nejrůznějších podobách. Např. podpora rodin a mírnění následků jejich sociálního znevýhodnění, znovuzačlenění do společnosti. Programy jsou zaměřeny na projekty usilující o integraci Romů.

Vedle těchto celostátních programů jsou další programy krajské a obecní. Při restrukturalizaci veřejné správy přechází na kraje a na obce stále více pravomocí a lze očekávat, že v budoucnu se budou větší měrou podílet i na programech pro romskou menšinu.

4.2 Diskriminace a její podoby

Právě různé formy diskriminace, se kterou se Romové běžně ale i historicky setkávají, a to nejen od jednotlivců nebo skupin, ale také od společnosti, přispívají ke zvětšování problémů a vytvářejí tak potenciální i faktické podhoubí jejich až sociální patologie. Je zřejmé, že taková situace působí také jako výrazný rizikový kriminogenní faktor.

Nejméně nápadnou diskriminací, již jsou v naší společnosti Romové vystaveni, kterou však citlivě vnímají, je **metakomunikační odmítání** v osobním styku. Další formy již mohou mít podobu více či méně skrytě projevovaného nepřátelství, které může dospět až k vyložené rasistickým verbálním i násilným projevům.

Jiná forma je tzv. **institucionální rasismus**, kdy instituce samy fakticky vytvářejí překážky zaměstnanecké, vzdělanostní, ekonomické a jiné rovnoprávnosti s majoritou (Šišková, 2001, s.51).

Je známou realitou, že vysoká míra nezaměstnanosti Romů není zdaleka způsobena jejich objektivně menším potenciálem k uplatnění se na trhu práce ani jejich majoritou – předpokládanou – neochotou pracovat, ale především právě tímto fenoménem, který bohužel spolehlivě funguje, jak to dokládají nejen sami Romové, ale nezastřešené přiznávají i příslušníci majority.

Klasický rasismus byl založen na postulované biologické podřadnosti určité rasy a v důsledku toho i na – z této předpokládané podřadnosti vyplývajících – odsouzeníhodných obecných vlastnostech a charakteristikách jejich příslušníků opravňujících „vyšší rasu“

k zastávání takového postoje. Tato forma rasismu se ve 20. století projevila ve své nejhrůznější podobě. Pro svou mravní zavrženíhodnost a strašné důsledky se stala pro většinu lidí nepřijatelnou.

Vzhledem k tomu, že „klasická“ podoba rasismu se již nejevila obecně přijatelná, objevil se rasismus v ještě jiné podobě, která se na první pohled může zdát dokonce mravná a žádoucí. Jde o požadavek podporovat kulturní integritu národa a žít v kulturně homogenní, a tudíž žádný konflikt implicitně nevytvářející společnosti. Na tomto základě je postaven tzv. „nový rasismus“.

S termínem „**nový rasismus**“, který souvisel s přáním znovu a nově uchopit pojem národ, národní ráz, přišel na počátku osmdesátých let 20. století Angličan M. Barker. Předpokládalo se, že to, co národ definuje, je především způsob života a s ním spjata kultura. Mělo se za to, že k tomu, aby jakákoli společnost byla funkčně efektivní a bezkonfliktní, potřebuje svou vlastní homogenní kulturu. Tato homogennost je vnímána jako oprávněná norma, podmínka pro sociální harmonii a pro vytváření soudržnosti členů společnosti. Cokoli, co je ohrožuje, musí být dříve či později odmítnuto.

Poněvadž pojem homogenní kultura je centrálním pojmem nového rasismu, je zřejmé, že kulturní pluralismus, resp. skupiny odlišující se svou kulturou od dané společnosti, jsou nahlíženy jako neslučitelné s harmonickým životem společnosti čili jako něco cizorodého, vůči čemuž se pociťuje odpor, a co je tedy nežádoucí (Šišková, 2001, s. 51).

Je zajímavé, že přesvědčení aktivní antifašisté dosud v podstatě ignorují tento nový rasismus, který však reálně existuje, a lze se domnívat, že je ve skutečnosti více či méně skrytě uplatňován i vůči našim Romům. Častý požadavek členů majority, aby byli „takoví jako my“, aby se nám plně přizpůsobili, je toho výrazem.

I když situace Romů u nás má svá specifika, je nicméně jasné, že jejich implicitní, ale i explicitní odmítání členy majority a spolu s tím i jejich nepříznivé až okrajové postavení ve společnosti s sebou přináší negativní důsledky pro jejich život (např. nižší vzdělání, větší míra nezaměstnanosti a viktimizace, bydlení ve znevýhodněných lokalitách, nižší příjmy apod., tedy celkově nízký sociální status) a vytváří tak potenciální kriminogenní podhoubí, které na sebe váže řadu kriminogenních faktorů, což jistě bude mít svůj odraz i ve skutečné kriminalitě.

Romové tedy rozhodně nemají stejné podmínky pro uplatnění ve společnosti, a proto oprávněnost apelu, aby „žili jako my“, lze zpochybnit. Tedy i to, co se může nebo by se mohlo jevit jako nezasloužená péče a neoprávněné výhody uplatňované vůči Romům, ať už vládou či osvícenskými nadšenci, tak ve skutečnosti přispívá spíše k vytváření méně nepříznivých podmínek, než aby vytvářelo stejnost podmínek s majoritou.

4.3 Kriminalita Romů

Vzhledem k tomu, že Romové mají ve společnosti z výše uvedených důvodů méně výhodné postavení nesoucí s sebou řadu kriminogenních rizikových faktorů, zřejmě obecně platí, že minority mívají, kromě některých výjimek, až několikanásobně vyšší míru kriminality než majoritní populace. Ve světle zmíněného faktu je třeba zdůraznit, že romská kriminalita zřejmě výrazněji nepřesahuje obvykle udávaný násobek zvýšené míry kriminality

minorit. Určitěji se nelze vyjádřit, protože přesně neznáme, ale pouze odhadujeme počet Romů v naší zemi, a to nejčastěji asi 2,5 – 3%, existují však i vyšší odhady.

Kriminalita minorit je rovněž uměle zvyšována např. i tím, že jejich členové jsou pod větším „dohledem“ policie i občanů, a proto se ve zvýšené míře o jejich trestné činnosti ví, jsou častěji odsuzováni do vězení (také proto, že mají méně peněz na dobrou právní pomoc a někdy i méně motivací jí obstarat), tedy výrazněji se jejich příslušníci jeví jako pachatelé, obvykle nebo přinejmenším častěji páchají méně promyšlenou a snáze odhalitelnou trestnou činnost, což platí zejména o našich Romech.

I když tedy Romové páchají proporcionálně vyšší míru kriminality než majoritní populace, není to něco vybočujícího, něco, co vyjadřuje jejich etnicko-psychologickou charakteristiku, ale v první řadě je to záležitost sociologická a sociálněpsychologická, a teprve posléze kulturněspecifická. Některé výzkumy ukázaly, že míra kriminality členů minorit a těch členů majority, kteří měli s nimi srovnatelně nízké sociální postavení, byla obdobná.

Velice citlivou je otázka uvádění dat o kriminalitě Romů. Některé země je uvádějí např. Slovensko, jiné nikoli, popř. je to svázáno s různými omezeními. U nás byla tato data do roku 1993 zjistitelná z policejní statistiky, poté byla utajována a prakticky nepřístupná. Nicméně bylo možné získat pro účely odborného vhledu a z něj vyplývajících preventivních doporučení podklady pro kvalifikované odhady. V roce 2000 však v souvislosti se zákonem o ochraně osobních údajů byly i tyto podklady ze statistiky vymazány (Šišková, 2001, s.52).

V této souvislosti lze podotknout, že naprostá neznalost o tak citlivém tématu, jakým je romská kriminalita, která je navíc majoritou percipována nepřiměřeně zveličená, nemůže věci prospět, ale spíše uškodit.

Co rozhodně nelze příznivě hodnotit, je **vysoký podíl romské mládeže na prekriminalitě** (ta se týká dětských pachatelů, tedy osob do 15 let věku) a kriminalitě mladistvých (tj. od 15 do 18 let). Je ovšem pravda, že proporcionálně je v romské populaci mnohem více dětí a mladistvých (tedy osob do 18 let věku) než v celé populaci České republiky.

Ze všech dětských pachatelů je přibližně každé třetí až čtvrté dítě romského původu. Jedna z příčin tohoto stavu může spočívat také v tom, že děti do 15 let věku nejsou trestně odpovědné, čehož někteří Romové využívají.

Pokud jde o romské mladistvé, jejich podíl na celkové kriminalitě mladistvých je sice nižší než u dětských pachatelů (zhruba každý pátý až šestý ze stíhaných mladistvých pachatelů je romského původu), ale opět je vyšší ve srovnání s populací všech stíhaných pachatelů z celé České republiky.

Osobnostní rysy romského mladistvého delikventa:

- disharmonický osobnostní vývoj
- Infantilnost projevu
- značná těžkopádnost myšlení, intelekt hluboko pod normou
- zvýšená emoční reaktivita
- nestálost v pracovní činnosti
- sugestibilita (lehká manipulovatelnost vůdčí osobností)
- větší míra hostilní agresivity a asociálních tendencí

- emoční nediferencovanost
- slabé regulační mechanismy osobnosti (Fascinace okamžikem jako typický motivační činitel) (Bakalář,2004, s.95).

V poslední době se u romské mládeže setkáváme s rozvojem relativně masivní závislosti na drogách. S ní je obvykle spojena tzv. **opatřovací kriminalita**. Pokud by se tuto situaci nepodařilo podchytit, o což dokonce majoritní odborníky žádají sami Romové, kteří to chápou jako obrovský a pro ně nezvládnutelný problém, kriminalita romské mládeže by pravděpodobně opět stoupla. Z těchto údajů je učinit několik praktických závěrů:

- Nutnost věnovat zvýšenou pozornost romské mládeži, zvláště dětem. Situace vyžaduje kvalitní výchovné a vzdělávací úsilí, propracování dobře promyšlených vhodných preventivních aktivit zacílených na tuto skupinu a uplatnění takových opatření, která by zlepšovala ekonomickou situaci chudých romských rodin.
- Informovanost. Zdůrazňovat tam, kde je to jen vhodné, že romská kriminalita není něco mimořádného, co by snad mohlo představovat vážné ohrožení pro celou společnost, ale že je to „normální“ obraz kriminality menšin, a že se, z hlediska trendu jejího vývoje, jeví dokonce příznivě.
- Nezbytnost kvalifikované terciární prevence zaměřené na romského pachatele.

Romové ovšem mají velice vysoký podíl na specifickém druhu majetkové trestné činnosti – na kapesních krádežích. Na osobách z celé populace ČR stíhaných pro tento trestný čin se Romové podílejí přibližně ze dvou pětín i více. A i když se z hlediska četnosti všech zjištěných trestných činů jedná o relativně velice malý počet, a i když je výše škody ve srovnání s jinými druhy trestných činů obvykle malá, oběť, resp. poškozený, přirozeně neuvažuje v těchto relacích, ale zřetelně vnímá že byl okraden Romem. Jistě právě tyto skutečnosti mohou posilovat představu členů většinové společnosti, že „*co Cikán, to zloděj*“, a zvyšovat tak domnělou oprávněnost odmítání Romů ze strany majority.

Pro srovnání je zajímavé uvést též několik údajů o hospodářské trestné činnosti, která je obecně charakterizována vysokými škodami, avšak paradoxně zároveň často není laickou veřejností příliš odsuzována, zřejmě též proto, že zde v mnoha případech není adresná oběť, resp. poškozený. Okrade-li někdo „nás všechny“, tj. stát, o velké peníze, budeme to spíše pociťovat méně úkorně, než když někdo i o malou finanční částku okrade osobně nás.

Zmíněná zjištění týkající se majetkové a hospodářské trestné činnosti staví romskou kriminalitu v této oblasti do objektivně relativně příznivějšího světla, i když subjektivně, v hodnoceních majority, je to percipováno spíše jinak (Šišková,2001, s.56).

Z celkové kriminality asi jen jedno procento představuje mravnostní kriminalita. Z romské **mravnostní kriminality** se podílově nejzávažnější trestný čin jeví kuplířství. Více než dvě pětiny osob stíhaných v posledních letech pro tento trestný čin bylo romského původu. Pokud jde o jiný závažný trestní čin – znásilnění, procento osob romského původu na všech těchto stíhaných trestních činech klesá, v posledních letech se odhaduje zhruba na 13 – 11 %. Tento podíl je menší, než kolik Romové vykazují v případech celé mravnostní kriminality.

Podíl Romů na násilné kriminalitě je relativně nejpříznivější – je nižší, než u kriminality majetkové a mravnostní. Ze všech druhů trestných činů, které tvoří násilnou kriminalitu, se Romové v posledních letech proporcionalně nejvíce dopouštěli loupeží. V tomto případě

zhruba každý čtvrtý ze stíhaných osob pro trestný čin loupeže byl Rom. Na loupežích se ve značné míře podílely rovněž romské děti a mladiství.

4.4 Další negativní jevy spojené se životem Romů

V současné době jsou osoby žijící zejména v sociálně vyloučených lokalitách ohroženy dalším nebezpečím, a to zadlužeností romských osob a následné exekuce nařízené v souvislosti s neplněním smluvních podmínek, ke kterým se zavázaly v kontaktu s legálním i nelegálním podomním obchodem s různými nabídkami produktů a služeb. Během nařízené exekuce jsou takto postiženým osobám zablokovány finanční prostředky na bankovním účtu, a to bez rozdílu, zda pocházejí z dávek státní sociální podpory, či zda se jedná o přídatky na děti. V konečném důsledku i rodiny s několika dětmi zůstávají bez prostředků nutných k pokrytí základních životních potřeb. Dalším problémem je eskalace úvěrových podvodů, kdy se opět mnohdy i celé rodiny dostávají do existenční nouze.

Zvláštní skupinu pak tvoří **patologická závislost**, která je v současné době v romských komunitách poměrně rozšířena. Tak např. v rámci Moravskoslezského kraje je z patologických závislostí nejvýraznější gamblerství, ze závislosti na omamných látkách je to zejména čichání toluenu, který je levný a prakticky volně dostupný. V komunitách se začíná prudce zvyšovat spotřeba pervitinu a heroinu. Tvrdé drogy byly ještě před několika lety výsadou nepočetné skupiny Olašských Romů, dnes je zaznamenán jejich častý výskyt mezi mladými obyvateli vyloučených lokalit, kde olašská komunita nežije.

Protidrogová politika Moravskoslezského kraje reaguje na otázky spojené s užíváním drog v romské etnické skupině a stanovuje konkrétní cíle směřující k jejich řešení.

V oblasti **harm-reduction**, tedy aktivit vedoucích k minimalizaci rizik spojených s užíváním návykových látek, si mimo jiné klade za cíl podporovat kvalitní programy zaměřené na práci s uživateli drog z romské komunity. V oblasti drogové závislosti mezi členy romského etnika by se měly sledovat možné kroky k zmapování drogové scény, vymezení způsobů a forem odpovídající a /činné primární prevence, položit základy pro rozšíření služeb protidrogové prevence zacílené na skupinu uživatelů návykových látek z romské komunity a zakotvit možnosti finanční podpory pro stávající programy.

OTÁZKY

1. Jaké problémy vnímá majoritní společnost s Romy a naopak, co vytýkají Romové majoritní společnosti?
2. Co je cílem programů k romské menšině?

SHRUTÍ KAPITOLY

Kapitola popisuje konkrétní pozitivní a negativní aspekty soužití Romů s majoritní společností. Z majoritní společnosti je Romům vytýkána hlučnost, nevzdělanost, špatné sousedské vztahy, nízká kvalifikace, špatná pracovní morálka, lenost, nečestnost a mnoho dalších. Romové naopak majoritě vytýkají citový chlad, vypočítavost, nadřazené chování, xenofobii a další. V obou skupinách převládají jedinci, kteří mají tendenci zobecňovat

vlastnosti (a to zejména ty negativní) jednotlivců druhé skupiny a přisuzovat je celé skupině. Mezi oběma však leží nevyřešené křivdy z minulosti a to zejména neuznání podílu viny české protektorátní správy v době 2.světové války na koncentraci a následné vyvraždění českých a moravských Romů

Další část je věnována diskriminaci Romů, se kterou se Romové běžně ale i historicky setkávají a to nejen od jednotlivců, skupin ale také od společnosti a tím přispívají ke zvětšování problémů. Popisují se zde různé podoby diskriminace.

Součástí této kapitoly je kriminalita Romů. Co rozhodně nelze opomenout ani příznivě hodnotit je vysoký podíl romské mládeže na prekriminalitě. V textu jsou pak popsány i osobnostní rysy romského mladistvého delikventa.

Mezi další negativní jevy spojené se životem Romů můžeme zahrnout např. patologickou závislost zejména pak gamblerství, závislosti na omamných látkách a jiných návykových látkách, která pak spadá až do oblasti protidrogové politiky. Velkým problémem je tzv.zadluženost Romů a následná exekuce nařízená v souvislosti s neplněním smluvních podmínek, ke kterým se zavázali v kontaktu s legálním i nelegálním podomním obchodem s různými nabídkami produktů a služeb.

ODPOVĚDI

1. Majoritní společností jsou Romové vnímání jako nositelé problémů ve společnosti. Mezi nejčastěji uváděné patří například zvýšená míra kriminality, jejich údajná neochota pracovat čímž implicitně vyžadují větší pozornost a péči státu, hlučnost, odlišné chování a společenské normy, špatné sousedské vztahy, nevzdělanost, nízká kvalifikace, špatná pracovní morálka, lenost, nečestné jednání, agresivita, prostituce. Naproti tomu Romové vytýkají Čechům citový chlad, vypočítavost, nadřazené chování, xenofobii a rasismus.
V obou skupinách převládají jedinci, kteří mají tendenci zobecňovat vlastnosti (především ty negativní) jednotlivců druhé skupiny a přisuzovat je celé skupině. Chování obou skupin do značné míry determinují předsudky z dávné i nedávné minulosti. Mezi oběma skupinami leží rovněž nevyřešené křivdy z minulosti.
2. Cílem programů je zlepšení vztahů majority k menšině, odstraňování předsudků a zlepšení kvality života romských rodin. Problematika programů je zaměřena zejména na sociální oblast a to v nejrůznějších podobách. Např. podpora rodin a mírnění následků jejich sociálního znevýhodnění, znovuzачlenění do společnosti. Programy jsou zaměřeny na projekty usilující o integraci Romů.

5 ZÁKLADY PSYCHOLOGIE ROMŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola popisuje archetypy romské mentality (prožívání času, prostoru, sociální komunikaci a další.), hodnotový systém, obranné mechanismy. Zabývá se a popisuje temperament Romů, agresivitou a odlišnostmi ve stylu komunikace.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- Objasnit a popsat romskou psychiku,
- popsat ve stručnosti mentalitu Romů,
- vysvětlit temperament Romů, odlišné vzorce chování a jednání.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

temperament, motilita, sociální separace

Romská psychika se v některých aspektech odlišuje od psychiky neromů. V každodenní praxi se projevují odlišné vzorce chování a jednání, které je třeba chápat jako přímé důsledky specifických rysů a dekódovat je na základě znalostí horizontů romské psychiky. Dají se rozdělit do tří vzájemně propojených okruhů:

- archetypy romské mentality
- hodnotový systém
- obranné mechanismy

5.1 Archetypy romské mentality

1. Prožívání času a prostoru

Romové nechápou a neprožívají dimenzi času jako lineární s jejími horizonty historickými, přítomnými a budoucími. Jejich čas se omezuje pouze na rozměr aktuálně prožívané přítomnosti. Pozitivní (např. bezprostřednost) a negativní (např. neodpovědnost) stránky této tendence jsou dobře známy.

Způsob života Romů si nevynucoval vytváření vědomí prostorové zakotvenosti a v rovině myšlenkové abstrakce, proto zpravidla chybí mechanismy uvažování ve strukturách a vzorcích logických posloupností – např. snížená schopnost verbalizovat prostorový algoritmus (pouhý popis cesty z jednoho místa na druhé) či zvládání složitých myšlenkových řetězců analyzační či syntetizační povahy (romské

děti se tak velmi obtížně učí cizím řečem pomocí lingvistických struktur a hůře se orientují v grafických i prostorových systémech).

2. Preferování prožitku

Stěžejní romský mentální fenomén, nutnost primárního uspokojování všech momentálních fyziologických, příp. psychických potřeb (např. hladu, libida). Jednoznačné preferování silného prožitku, a to i za cenu vědomých osobních ztrát v budoucnosti, či dokonce za cenu vlastního sebezničení.

3. Zvnitřnění snu

Romové nerozlišují horizonty snů, resp. osobních přání či tužeb a reality. Jsou schopni se velmi silně identifikovat se svojí osobní představou, uvěřit jí a povýšit jí na realitu. Negativem pak je neschopnost rozlišovat mezi fikcí a realitou, ale především neochota věřit v něco, co neprošlo procesem zvnitřňování nebo ze své podstaty vůbec projít nemůže.

4. Sociální komunikace

Romové mají extrémně vyvinutý smysl pro nonverbální komunikaci a specifické umění empatie – dorozumívání probíhá pomocí obličejové mimiky, gotiky, haptiky, posturologie, kineziologie. Dokážou mistrně číst z řeči očí a pohledů. Typické je nárazové afektové jednání.

5. Negace individualismu

Individualistické snahy (např. vyniknutí mimo rámec rodiny) se chápou jako projev odvrácení se od romství, nemají potřebu naplňovat ryze osobní ambice např. profesním růstem (Bakalář, 2004, s. 76).

5.2 Hodnotový systém

1. Svobodný život
2. Uznávání rodové hierarchie a rodové tradice
3. Dědictví předků – sebedůvěra plynoucí z vazby na minulost
4. Láska k dětem – počet dětí určuje míru prestiže
5. Peníze jako základní potřeba pro přežití

5.3 Obranné mechanismy

1. Mechanismus ukřivdění – vědomí křivdy, apriorní podezřívavost a odmítání jakýchkoli alternativních možností nápravy a pomoci
2. Mechanismus izolace – dobrovolná sociální separace a dobrovolné odmítání vzájemných nosných konfrontací a nutného sebepoznávání
3. Mechanismus ostré konfrontace – za univerzálního viníka všech osobních frustrací je považován „gádžo“, který je označen za veřejného nepřítele, a veškeré, třeba i násilnické prostředky k jeho zničení jsou legitimizovány

Důsledky těchto mechanismů jsou nejčastěji: společenská rezignace, zahořklost, negace, nihilismus a hostilita.

Říká se, že romskou identitu tvoří tzv. *romipen*, což je nepsaný zákon, jakýsi soubor hodnot, které jsou teoreticky univerzální a vlastní všem Romům. Důležitou součástí *romipen*

je tzv. *čačipen* – pravda, právo, spravedlnost, skutečnost. Ovšem chápání spravedlnosti může být v diametrálním protikladu k chápání spravedlnosti neromy. Příkladem může být romské slovo *de man*, půjč mi, ale také dej. Romové nečekají, že musí půjčenou věc vrátit, protože oni by jednali také tak. Platí zásada solidarity – „*dnes mám já, zítra budeš mít ty*“ (Bakalář,2004, s.76-77).

5.4 Temperament, agresivita a odlišnost ve stylu komunikace

Olejár (1972, s.171) poukazuje na jednu velmi nápadnou složku osobnosti tzv. zanedbaných Romů – *výbušný temperament*. Emocionalita, motilita, množství a bohatství citových projevů, citová vzrušivost až výbušnost neobvyklé hloubky, ale krátkého trvání (s dispozicemi k afektům souvisí i sklon k depresivnímu ladění), tendence k mimovolným motorickým reakcím, rychlému tempu.

Říčan (1998, s.112-116) popisuje chování romských dětí ve škole takto:

- Bývají ve škole živější, temperamentnější, hůře se ukáznoují, vykřikují apod. Hůře se soustředí, mívají slabou úmyslnou pozornost. Potřebují častější přestávky, při kterých si mohou zacvičit, zakřičet, zaspívat.
- Jsou bezprostřední, hlučné, hravé, mazlivé a přítulné. Rády vykládají o tom, co kdo z příbuzných vlastní, ale také o tom, co kdo ukradl nebo jak jinak porušil zákon.
- V pátém ročníku ...“ *volání krve*“...dítě začne být vzpurné, ztrácí o školu zájem. Poslední ročníky bývají pro žáky i učitele trýzní.
- Jsou agresivnější.

Mnozí autoři poukazují na neschopnost Romů racionálně zacházet s finančními prostředky – střídají se dny hojnosti se dny naprosté nouze. To je patrně důsledek neschopnosti odložit uspokojení potřeby. Je možné, že tato charakteristika – vedle objektivní nouze – také přispívá ke stále se rozšiřujícímu lichvářství mezi Romy. Úrok často vyšší než 100 % vytváří takřka poddanskou závislost dlužníků na věřitelích (Bakalář,2004, s.79).

Hübschmanová (1993, s.35) v této souvislosti zmiňuje tradiční rozdíly v odměňování a hospodaření Romů a neromů.

	Model romský	Model neromský
Charakter odměny	Převážně naturální: jídlo k denní spotřebě, staré šaty	Peněžité
Frekvence odměny	Potraviny denně, peněžita odměna řídká, nepravidelná	Pravidelná mzda, obvykle dvakrát měsíčně
Typ hospodaření	Ze dne na den, z ruky do úst	Perspektivní, kalkulativní

Neromský model vyžaduje a zároveň umožňuje plánování, kalkulaci, perspektivní rozvržení útraty, spoření (Bakalář,2004, s.79).

OTÁZKY

1. Vysvětlete pojem ramipen a čačipen.
2. Popište chování romských dětí ve škole.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Tato kapitola popisuje archetypy romské mentality (prožívání času, prostoru, preferování prožitku, zvnitřnění snu, sociální komunikaci, negace individualismu), popisuje hodnotový systém (svobodný život, dědictví předků, láska k dětem, uznávání rodové hierarchie a rodové tradice..) a obranné mechanismy.

Zabývá se temperamentem Romů, agresivitou a odlišnostmi ve stylu komunikace, popisuje se zde romské dítě ve škole, jeho chování, temperament.

Mnozí autoři popisují neschopnost Romů racionálně zacházet s finančními prostředky. Součástí textu je i tabulka, která zmiňuje tradiční rozdíly v odměňování a hospodaření Romů a neromů.

ODPOVĚDI

1. Romipen je nepsaný zákon, jakýsi soubor hodnot, které jsou teoreticky univerzální a vlastní všem Romům. Čáčipen je důležitou součástí romipen. Čáčipen znamená pravdu, právo, spravedlnost, skutečnost. Ovšem chápání spravedlnosti může být v diametrálním protikladu k chápání spravedlnosti neromy.
2. Romské děti bývají ve škole živější, temperamentnější, hůře se ukáznou, vykřikují apod. Hůře se soustředí, mívají slabou úmyslnou pozornost. Potřebují častější přestávky, při kterých si mohou zacvičit, zakřičet, zaspívat. Jsou bezprostřední, hlučné, hravé, mazlivé a přítulné, jsou ale taky agresivnější. Rády vykládají o tom, co kdo z příbuzných vlastní, ale také o tom, co kdo ukradl nebo jak jinak porušil zákon. V pátém ročníku dítě začne být vzpurné, ztrácí o školu zájem. Poslední ročníky bývají pro žáky i učitele trýzní.

6 VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola popisuje výchovu a vzdělávání romského dítěte ve škole, příčiny neúspěšnosti romských dětí. Popisuje vřazování romských dětí do škol, včetně získávání základního vzdělání a podmínky pro integraci Romů do společnosti.

Další část pojednává o přípravných třídách zřizovaných při ZŠ pro děti z nevýhodného sociokulturního prostředí. V souvislosti s přípravnými třídami se zde hovoří také o funkci asistenta pedagoga. Popisují zde možnosti, jak tuto funkci zřídit, co je náplň práce asistenta pedagoga a jaký význam má pro práci s romskými dětmi a rodiči, jak se podílí na výchově a vzdělávání romských dětí.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- Popsat romské dítě ve škole, vysvětlit neúspěšnost romského dítěte ve škole
- vysvětlit a popsat přípravnou třídu,
- popsat funkci asistenta pedagoga, jeho náplň práce a pomoc při výchově a vzdělávacím procesu.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

MŠMT, přípravná třída, asistent pedagoga, znevýhodňující sociokulturní prostředí

Jádrem problému vzdělávání romských dětí je společenské postavení romské komunity ve většinové společnosti.

Jako každá etnický rozlišitelná komunita, která byla z historických a sociálních důvodů vytlačena na okraj společnosti, i Romové zaujímají apriorně negativní, obrannou pozici vůči většinové společnosti a integrují se na bázi výrazných etnických zvyklostí, jazyka a rasových znaků. Předsudky a negativní zkušenost na straně většiny i romské menšiny jsou zdrojem vzájemné nedůvěry, která mnohdy projevuje skrytým i otevřeným nepřátelstvím.

Vzájemná nedůvěra poznamenává sociální komunikaci mezi jedinci obou skupin od útlého věku a bohužel ani škola není pro většinu romských dětí místem, které by považovaly za přátelské.

6.1 Romské dítě ve škole

V uplynulých padesáti letech se základní školy nesnažily začlenit romské děti do kolektivu ostatních dětí na základě respektování jejich kulturní identity jako rovnocenné kulturní identity národa, ve kterém žijí. Hovořilo se o tzv. „romském problému“. Který byl ve školách řešen, v souladu s tehdejší vládní politikou, snahou o asimilaci romských dětí (Balabánová, 1995, s.2).

Kulturní identita, jazyk a vlastní hodnoty romských dětí a jejich rodičů nabyly respektovány a v mnoha případech byly dokonce potlačovány jako nežádoucí. Tento přístup k romským dětem ve velké většině českých škol přetrvává.

Tendence přerazovat romské děti do zvláštních škol zapříčinila, že mnohá z těchto škol, byť jejich posláním je vzdělávat děti mentálně retardované, mají v současné době více než polovinu žáků pocházejících z romské etnické skupiny. Jedná se především o školy ve velkých městech se značnou hustotou romského obyvatelstva.

Tento trend dosud obecně platný ve výchově a vzdělávání romských dětí, který je do velké míry vynucen společenským tlakem, je diskriminující. Je třeba připomenout, že v řadě demokratických západních zemích by byla taková řešení problému ze zákona nepřipustné.

Cílem každé školy je mít co největší počet úspěšných žáků. Ve většině „romských“ škol zůstává tento cíl nenaplněn, především pro naše tradiční pojetí školy jako neměnné instituce, která mění své žáky k obrazu svému, a následně pro asimilační přístup k romským dětem.

Kvůli vžitému rigidnímu myšlení a nedostatečné znalosti problematiky učitelé často přijímají projevy odlišné kulturní identity romských dětí jako cizí, nepřátelské a negativní. Tím se pak škola velmi brzy pro děti stane neosobní institucí, kterou nejsou schopny považovat za svou a tak není splněn základní předpoklad úspěšné školní práce.

Dosavadní praxe ve vzdělávání a výchově romských dětí je do budoucna neudržitelná, především vzhledem k vzrůstajícímu počtu Romů v naší společnosti, je třeba hledat cesty, jak romským dětem pomoci k plnohodnotnému základnímu vzdělání.

Plnohodnotné základní vzdělání romských dětí se může v budoucnu stát východiskem ze začarovaného kruhu romské neprofesionality a s ní spojených notoricky známých a stále narůstajících problémů v sociální oblasti (nezaměstnanost, kriminalita, atd.).

Aby mohlo být dítě ve škole úspěšné, musí ji nejprve přijmout za svou. Škola by měla být pro dítě místem, kam rádo chodí, kde se cítí dobře. Romské děti přicházejí do škol se svou specifickou osobnostní výbavou, nemají v naprosté většině naději na úspěch. Na školním neúspěchu dětí se podepisuje škola, která se vůbec nezabývá tím, jaké děti do ní chodí. Škola, do které chodí většina romských dětí, by se měla vážně zabývat tím, co ve své koncepci změnit, aby byla školou pro děti, které jsou jejími žáky. Především jde o:

- vytvoření příznivé atmosféry ve škole (v přístupu k dětem a jejich rodičům)
- změny v organizaci výchovně-vzdělávacího procesu
- kurikulum – rozsah náplně výuky romských dětí v počátečních ročnících ZŠ
- odpovídající metody a formy výuky

Základem dobrého školního startu je navázání vzájemné citové vazby mezi učitelem a žákem, která je předpokladem k nalezení komunikačního kódu.

Aby mohlo vůbec dojít ke smysluplné komunikaci mezi romským dítětem a neromským učitelem, je třeba, aby učitel rozuměl chování žáka. K tomu musí mít základní povědomost o sociální struktuře romského etnika, znalosti v oblasti historie, jazyka a kultury Romů a informace o sociálním zázemí žáků. Ani takto vybavený neromský učitel nemusí mít šanci přiblížit se způsobu myšlení romského dítěte, pokud nebude mít vlastní hluboký zájem o dítě, které je mu svěřeno.

Jde tedy o osobní, vnitřní revizi myšlení každého učitele, který romské děti učí, aby od dosavadního natírání romských dětí „na bílo“ byl schopen vychovávat děti ke kultuře neromské i romské tak, aby obě tato kultury byly zastoupeny ve výchovně-vzdělávacím procesu.

Obecným principem vzdělávání romských dětí je, překonávání vzájemného nepřátelství a nedůvěry mezi institucí školy a Romy. Jde o to, aby se uzavřená romská komunita otevřela škole a přijala ji za svou.

Jedná se o dlouhodobý proces, jehož iniciátorem musí být škola. Škola v tomto případě není pouze vzdělávací institucí, ale očekává se od ní i práce, v sociální oblasti, a to v mnohem širším záběru, než je ve školské praxi běžné.

Cílem sociální činnosti školy je získat důvěru dětí, ale také jejich rodičů. Je velmi podstatné, aby do školy rádi chodili i rodiče žáků. Podmínkou je, že se bude personál školy k rodičům svých žáků chovat jako k sobě rovným partnerům. Zní to jako banalita, ale není tomu vždycky tak.

Romští rodiče vnímají školu jako nutné zlo a přijdou do ní tehdy, když není vyhnutí – většinou k projednání nějaké nepříjemnosti. A to je jeden z důvodů, proč se rodiče ve škole často neobjevují.

Jenže učitel potřebuje být s rodiči v pozitivním kontaktu, a ten není možný, pokud pro ně škola představuje represivní instituci. Když pak přijde učitel do rodiny, je rodiči automaticky považován za kontrolu, tedy za nepřítele. Ztrácí možnost pozitivní komunikace a nedostane se mu potřebných informací, které ovšem pro svoji práci nutně potřebuje.

Většina škol s romskými rodiči jako s partnery a priori vůbec nepočítá. Chce totiž rodičům vnutit „spolupráci“ po svém, což se pochopitelně nedaří, a následky ve většině odnesou děti. Přitom otevření školy rodičům je jedna z možností jak zmírnit záškoláctví dětí, se kterými se školy potýkají a které je jistě ovlivněno i tím, že rodiče mají se školou špatné zkušenosti.

Aby škola získala důvěru rodičů, musí je přesvědčit o tom, že není represivní institucí, ale že chce udělat maximum pro vzdělání jejich dětí. Je potřeba přistoupit na vzájemnou spolupráci, které jsou rodiče schopni, a pak na oboustranně přijaté spolupráci trvat a postupně zvyšovat své nároky (Balabánová, 1995, s.5-7).

6.2 Podmínky pro integraci Romů do společnosti

Podmínkou zvýšení vzdělanostní úrovně romského etnika je akceptování etnických, sociálních a kulturních odlišností ve výchovně-vzdělávacím procesu. Zdá se být obtížné

umísťovat ve školách děti, aniž by byli postupně integrovány do společnosti, ve které se cítí být naprostými cizinci.

Vzhledem k tomu, že romské děti jsou dobře přizpůsobeny určitému typu společenství, v němž četná rodina zůstává často silným sociálním základem, necítí se současně dobře v našich tradičních školských zařízeních. Jejich školní docházka závisí na rozhodnutí rodiny. Tyto děti, které jsou předčasnými účastníky činnosti rodiny a jejího hospodaření, nejsou spokojeny v pedagogických strukturách, kde se nedozvídají nic o svém etniku (Šotolová, 2001, s.42-43).

Úroveň vzdělání romské populace je neobyčejně nízká. Projevuje se negramotností ve starších věkových skupinách a rozsáhlou pologramotností u mladších věkových skupin. S rostoucím věkem přibývá zastoupení negramotných osob. Nízkou vzdělanostní úroveň mají i Romové mladší věkové kategorie, většinou prošli jen základním vzděláním bez další kvalifikace.

Výzkumy bylo zjištěno, že romské děti v porovnání s ostatními dětmi častěji propadají a jsou klasifikovány druhým nebo třetím stupněm z chování. Mnohem častěji ukončují školní docházku v nižším než závěrečném ročníku. Minimální procento Romů studuje na středních a vysokých školách. Po ukončení povinné školní docházky je většina romských žáků umístěna do některého z učebních oborů. Někteří do učebních oborů ani nenastoupí, nebo do nich přestanou docházet po krátké době. Značné procento většiny romských žáků učební obory nedokončí. Dosažené vzdělání většiny romského obyvatelstva je v nejlepším případě na úrovni základního vzdělání.

Nekvalifikovaná populace má omezené možnosti při výběru zaměstnání. Většina Romů neobstojí v konkurenci na trhu pracovních sil a zůstává dlouhodobě bez zaměstnání. S touto skutečností souvisí hmotné zajištění rodiny, které určuje její životní úroveň.

Některé z hlavních příčin školní neúspěšnosti romských dětí:

- odlišný jazykový vývoj
- odlišná kvalita plnění funkce rodinné výchovy
- u některých Romů nedocení významu vzdělání
- nedostatečná příprava na školu
- nižší informovanost části dětí vyplývající ze sociální izolovanosti mnohých rodin
- nedostatečná připravenost učitelů pro práci s minoritami

Jednou z nejvýraznějších příčin neúspěšnosti romských dětí při získávání vzdělání je skutečnost, že tyto děti nezvládají v potřebné míře vyučovací jazyk.

K objektivním příčinám, které ztěžují romským dětem přístup ke vzdělání, přistupuje jedna subjektivní, tu však nelze generalizovat. Je jí vnitřní vztah Romů ke vzdělání. Vzdělání nezaujímá v jejich hodnotové orientaci významnější postavení. Romové jsou orientováni hmotně, ve snaze vyrovnat se co nejrychleji po vnější stránce ostatnímu obyvatelstvu. Rom, který se rozhodne pro získání vzdělání, nastoupí nesmírně těžkou cestu, která je svojí náročností naprosto neadekvátní společenské a ekonomické prestiži na jejím konci.

V předškolním období romské dítě většinou vyrůstá živelně. Psychologická vyšetření při zjišťování školní zralosti podávají obraz nepřipravenosti na školní práci. Projevy dítěte nesou znaky pseudoretardace, která je výsledkem výchovné zanedbanosti. Školní zralost by měla být

výsledkem působení rodiny, případně výchovně-vzdělávací práce mateřské školy. Mateřskou školu však romské děti často nenavštěvují. Posuzování školní zralosti se děje podle stejných kritérií jako u majoritní společnosti, neberou se v úvahu specifické znaky tohoto etnika.

Ke zkvalitnění výchovně-vzdělávacího postupu chybí v předškolních zařízeních dvojjazyčné obrázkové pomůcky ke konfrontaci výrazů v romském jazyce a knihy pohádek pro romské děti. I proto se těžko daří překlenout jazykovou bariéru při adaptaci dětí na předškolní zařízení. Složitost tohoto procesu romským dětem nevyhovuje a nadále zaostávají za svými neromskými vrstevníky. Sociální adaptace dětí na podmínky v mateřské škole, které jsou často diametrálně odlišné od jejich rodinného prostředí, je obtížná (Šotolová, 2001, s.43).

Nepružný školský systém ve výchovně-vzdělávacím procesu počítá především s dětmi vybavenými takovými osobnostními a rodinnými dispozicemi, které jim zajišťují bezkonfliktní existenci ve škole. Dětem, které se vymykají běžnému průměru, nejsou vždy poskytovány podmínky na získání vzdělání, jež by odpovídalo jejich schopnostem a možnostem. Propadající romské děti na druhém stupni základní školy vytvářejí skupiny záškoláků, jejich absence školní neúspěchy prohlubují, nezáměr o školu narůstá. Tolerance učitelů k romským dětem se snižuje.

Vztah učitelů k žákům romského původu je výrazně ovlivňován úrovní vědomostí o romském etniku. Tlak veřejného mínění, neuspokojivá spolupráce s romskou rodinou, nízká sociokulturní úroveň některých rodin, toto vše přispívá k horšímu přístupu k romským dětem.

6.3 Přípravné třídy

Ze zkušenosti pedagogů a z výsledků psychologických vyšetření školní zralosti vidíme, že handicap romských dětí, které přicházejí do prvního ročníku ZŠ, se netýká pouze oblasti jazykové, ale také sociální, kulturně-společenské a pohybové (Šotolová, 2001, s.44-45).

Velké procento dětí v současnosti vůbec nenavštěvuje předškolní zařízení a současná situace romských rodin tento nedostatek ještě umocňuje, protože všechny tyto činnosti jsou spojeny s nezanedbatelnými finančními náklady. Odklad školní docházky zde situaci prakticky neřeší, ale spíše zhoršuje. Dominantním problémem výchovy a vzdělávání romských žáků zůstává jazyková příprava. Výuka v romském jazyce není realizována. Na jedné straně to mnozí romští rodiče ani nepožadují, na straně druhé v současné době není ani tolik kvalifikovaných učitelů, kteří by ovládali romsky jazyk natolik, aby v něm mohla probíhat výuka. Na prvním místě zůstává úkol zkvalitňování výuky českého jazyka, abychom mohli překonat jazykovou i sociální bariéru. Základním předpokladem k dosažení pozitivních výsledků ve výchově a vzdělávání romských dětí je dorozumění se a pochopení psychických zvláštností dítěte, které se na učitele dívá jako na ideální obraz člověka.

Jedním z řešení problematiky vzdělávání romských dětí je zřízení přípravných tříd, kde se děti adaptují na nové prostředí a školní režim. Toto řešení vyplynulo z usnesení vlády ČR č.210 ze dne 28.dubna 1993 k situační zprávě o problematice romské komunity. Vláda uložila MŠMT ČR realizovat opatření k odstranění jazykového handicapu romských dětí, který je jednou z hlavních příčin neuspokojivých výsledků jejich vzdělávání.

Přípravné třídy se nemají zaměřovat pouze na osvojení českého jazyka, ale jejich úkolem je taky rozvíjet jazyk, kulturu a tradice Romů vůbec. Přípravné ročníky jsou zřizovány při

mateřských nebo základních školách jako tzv. přípravné třídy, v nichž by si romské děti osvojily rozmanitými hravými formami český jazyk v rozsahu nezbytném pro výuku v běžných třídách základní školy a získaly by i základní dovednosti a návyky.

MŠMT ČR došlo k závěrům, že dle místních podmínek a konkrétní situace je možné přijímat některá z následujících opatření:

- zakládat přípravné třídy, kde by romským žákům umožnily zvládnout jazykový handicap a získat některé základní sociální dovednosti
- zřizovat od prvních ročníků málopočetné vyrovnávací třídy
- začlenit romské děti do zájmových kroužků (hudebních, tanečních, pohybových, dramatických), aby děti zažily pocit úspěšnosti, který pozitivně působí na jejich vztah ke škole
- vytvářet ve škole multikulturní prostředí tak, aby byly pozitivně zohledněny zvláštnosti dětí odlišného kulturního a národnostního původu
- zvýšit profesní připravenost pedagogů, neboť musí být schopni a ochotni přijmout odpovědnost za každé dítě bez rozdílu sociálního a etnického původu

Více než 90 % přípravných tříd se zřizuje přímo v lokalitách se silným zastoupením romského a dalšího obyvatelstva ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Ze strany rodičů je o zřizování přípravných tříd velký zájem.

Do přípravných tříd se zapisují i děti, které nepocházejí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Jsou to děti s odkladem školní docházky, děti z dětského domova či zdravotně oslabené.

Z provedených hospitací vyplynulo, že ve většině tříd pracovaly děti se zájmem, byly aktivní a ochotně se zapojovaly do jednotlivých činností.

Inspektoři České školní inspekce konstatovali, že většina škol, při kterých jsou přípravné třídy zřízeny, nabízí dětem bohatou zájmovou činnost, zejména v oblasti hudební, hudebně – pohybové, taneční a výtvarné. Zajímavým zjištěním byla úspěšnost dětí, které dokončily přípravné třídy a byly zařazeny do základních škol (Šotolová, 2001, s.46).

Z celkových závěrů tematické inspekce bylo podstatné zjištění, že existence a práce přípravných tříd je v současnosti velkým přínosem pro bezproblémové začlenění dětí do 1. ročníků.

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR ke zřizování přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním uvádí, jak mohou být zřizovány přípravné třídy a za jakých podmínek, počínaje školním rokem 2000/2001:

- Za děti se sociálním znevýhodněním se považují děti z rodinného prostředí s nízkým sociálně – ekonomickým postavením, ohrožené sociálně – patologickými jevy, azylanti a účastníci řízení o udělení azylu na území České republiky podle zvláštního zákona.
- Přípravnou třídu může zřídit ředitel základní školy, mateřské školy, speciální školy se souhlasem zřizovatele a orgánu kraje v přenesené působnosti od 1.1.2001.
- Přípravná třída může být zřízena při počtu nejméně deset a nejvíce patnáct žáků. Výjimky z minimálního a maximálního počtu žáků schvaluje od 1.1.2001 zřizovatel a orgán kraje v přenesené působnosti.

V případě, že počet docházejících dětí klesne pod sedm, přípravná třída se ruší.

- Do přípravné třídy jsou zařazovány děti, kterým byl udělen odklad povinné školní docházky a u kterých je předpoklad, že toto zařízení vyrovná jejich vývoj.

Do přípravné třídy jsou zařazeny výjimečně i děti pětileté.

- Příprava na plnění povinné školní docházky se řídí metodickým materiálem Přípravná třída – výchovný a vzdělávací program pro děti se znevýhodňujícího sociokulturního prostředí.
- V přípravné třídě pracuje s dětmi učitel příslušné školy.
- Ředitel školy určí učitele, který zpravidla pro každé dítě vypracuje individuální vzdělávací program. Při jeho vypracování postupuje obdobně jako při zpracování individuálního vzdělávacího programu pro děti se zdravotním postižením.
- O zařazování žáků do přípravné třídy základní školy rozhoduje ředitel školy na žádost zákonného zástupce dítěte a na základě písemného doporučení školského poradenského zařízení.

6.4 Asistent pedagoga

V souvislosti s vládním usnesením č.686 z 29.října 1998 nazvaným Zpráva o situaci romské komunity v ČR a současná situace v romské komunitě bylo potřebné provést úpravu tzv. Statutu pokusného ověřování přípravných tříd. Touto úpravou je dána možnost Romům, aby se mohli sami zapojit do pomoci při překonávání komunikačních, adaptačních a dalších překážek v průběhu školní docházky romských dětí.

Ve školách a školských zařízeních, ve kterých se zúčastňuje vyučování větší počet žáků se sociálním znevýhodněním, může ředitel školy ustanovit funkci – **asistenta pedagoga** (dále jen asistent).

O souhlas s ustanovením funkce pedagogického asistenta požádá ředitel školy od 1.1.2001 orgán kraje v přenesené působnosti.

V žádosti uvede:

- název a adresu školy, počet žáků a tříd celkem
- počet žáků ze znevýhodňujícího sociokulturního prostředí
- jméno a příjmení, datum narození a dosažené vzdělání asistenta
- zařazení asistenta do platové třídy dle stávajících platových předpisů

Asistent pedagoga musí splňovat následující podmínky:

- být starší osmnácti let
- mít minimálně dokončené základní vzdělání
- být trestně bezúhonný
- absolvovat čtyřicet neslechových hodin a úspěšně absolvovat akreditovaný kurz pedagogického minima v délce deseti dní (osmdesát výukových hodin)

Akreditovaný kurz pedagogického minima realizuje již několik obecně prospěšná společnost **HUMANITAS – PROFES**. Jeho cílem je získání základní orientace v pedagogické a psychologické problematice a osvojení základních komunikačních dovedností (Šotolová,2001, s.48-49).

Odborná kvalifikace asistenta pedagoga:

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů § 20 – Asistent pedagoga získává odbornou kvalifikaci:

- a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd,
- b) vyšším odborným vzděláním získaným studiem v akreditovaném vzdělávacím programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiku,
- c) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů,
- d) středním vzděláním s výučním listem získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělání a studiem pedagogiky, nebo
- e) základním vzděláním a absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga uskutečňovaného zařízeními dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Asistent pedagoga je přijímán podle platných předpisů o přijímání pracovníků ve školství. Způsobilost asistenta pedagoga pro tuto činnost ověří ředitel školy v průběhu zkušební doby.

Za práci asistenta odpovídá ředitel příslušné školy. Náplň práce asistenta sestavuje ředitel školy, po dohodě s asistentem. Hlavními činnostmi jsou:

- pomoc žákům při aklimatizaci na školní prostředí
- pomoc pedagogům školy při vlastní výchovné činnosti při komunikaci se žáky
- spolupráce s rodiči žáků
- spolupráce s romskou, popřípadě jinou komunitou v místě školy

Míru výchovné práce tvoří:

- přímá výchovná práce se žáky v rozsahu 20 – 28 vyučovacích hodin týdně podle provozu a potřeb školy
- příprava a práce bezprostředně související s přímou výchovnou činností
- Uplatnění asistenta pedagoga je v současné době velmi různorodé. Někteří pedagogové organizují výuku tak, aby asistenta využili pro skutečnou partnerskou spolupráci. Začínajícím asistentům věnují hodně času a na jejich funkci je systematicky připravují (Šotolová, 2001, s.49).

V současné době jsou v ČR základní školy, kde pracují tři i více asistentů a výsledky jejich práce lze velice pozitivně hodnotit. Na některých školách je přílišná fluktuace asistentů. Tuto funkci v současné době vykonávají převážně ženy, v menší míře i muži.

OTÁZKY

1. Vyjmenujte hlavní příčiny školní neúspěšnosti romských žáků.
2. Jak a za jakých podmínek mohou být zřizovány přípravné třídy?

SHRnutí KAPITOLY

Kapitola popisuje výchovu a vzdělávání romského dítěte ve škole. Jádrem celého problému vzdělávání romských dětí je společenské postavení romské komunity ve většinové společnosti. Aby bylo dítě ve škole úspěšné, musí ji nejdříve přijmout za svou. Romské děti přicházejí do škol se svou specifickou osobnostní výbavou, nemají v naprosté většině naději na úspěch. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že vzdělání pro romskou komunitu není žádnou hodnotou.

Podmínkou zvýšení vzdělanostní úrovně romského etnika je akceptování etnických, sociálních a kulturních odlišností ve výchovně-vzdělávacím procesu. V této části jsou popsány příčiny neúspěšnosti romských dětí. Jako jednu z nejvýraznějších příčin neúspěšnosti romských dětí ve škole je skutečnost, že nezvládají v potřebné míře vyučovací jazyk.

Další část pojednává o přípravných třídách zřizovaných při ZŠ pro děti z nevýhodného sociokulturního prostředí. Z praxe je zřejmé, se zřizování přípravných tříd je velkým přínosem pro bezproblémové začlenění dětí do 1.ročníků základních škol.

V souvislosti s přípravnými třídami se zde hovoří taktéž o funkci asistenta pedagoga. Popisují zde možnosti, jak tuto funkci zřídit, co je náplní práce asistenta pedagoga a jaký význam má pro práci s romskými dětmi a rodiči, jak se podílí na výchově a vzdělávání romských dětí. Zřízením této funkce došlo ke zkvalitnění výchovně vzdělávacího procesu romských žáků, zejména kladně pak je hodnocena spolupráce rodiny a školy – asistenta pedagoga.

ODPOVĚDI

1. Odlišný jazykový vývoj, odlišná kvalita plnění funkce rodinné výchovy, u některých Romů nedocení významu vzdělání, nedostatečná příprava na školu, nižší informovanost části dětí vyplývající ze sociální izolovanosti mnohých rodin, nedostatečná připravenost učitelů pro práci s minoritami. Jednou z nejvýraznějších příčin neúspěšnosti romských dětí při získávání vzdělání je skutečnost, že tyto děti nezvládají v potřebné míře vyučovací jazyk.

K objektivním příčinám, které ztěžují romským dětem přístup ke vzdělání, přistupuje jedna subjektivní, tu však nelze generalizovat. Je jí vnitřní vztah Romů ke vzdělání.

Přípravnou třídu může zřídit ředitel základní školy, mateřské školy, speciální školy se souhlasem zřizovatele a orgánu kraje v přenesené působnosti. Přípravná třída může být zřízena při počtu nejméně deset a nejvíce patnáct žáků. Výjimky z minimálního a maximálního počtu žáků schvaluje zřizovatel a orgán kraje v přenesené působnosti. V případě, že počet docházejících dětí klesne pod sedm, přípravná třída se ruší. Do přípravné třídy jsou zařazovány děti, kterým byl udělen odklad povinné školní docházky a u kterých je předpoklad, že toto zařízení vyrovná jejich vývoj. Do přípravné třídy jsou zařazeny výjimečně i děti pětileté. Příprava na plnění povinné školní docházky se řídí metodickým materiálem Přípravná třída – výchovný a vzdělávací program pro děti se znevýhodňujícího sociokulturního prostředí.

V přípravné třídě pracuje s dětmi učitel příslušné školy, ředitel školy určí učitele, který zpravidla pro každé dítě vypracuje individuální vzdělávací program. Při jeho vypracování postupuje obdobně jako při zpracování individuálního vzdělávacího programu pro děti se zdravotním postižením. Ředitel základní školy rovněž rozhoduje o zařazování žáků do přípravné třídy na žádost zákonného zástupce dítěte a na základě písemného doporučení školského poradenského zařízení.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Chování a reakce okolí ve vztahu k Romům spočívají ve velké míře v nevědomosti, v předsudcích a negativních stereotypích, které se vytvořily během staletí.

Cílem této publikace bylo podat čtenáři ucelené poznatky o historii, etnografii, kultuře a jazyce Romů, jejich tradičním životě, o jejich zvycích. Neboť znalost určitých historických souvislostí je základním předpokladem pochopení současné situace Romů.

Romové jsou dodnes často sociálně nejslabší a nejméně vzdělanou skupinou obyvatelstva – zůstávají stále na pokraji obyvatelstva. Přestože je česká veřejnost v poslední době stále více informována o postavení Romů a o jejich problémech, mnoho informací je ale nepřesných, často jsou podávány s „kritickým“ podtextem prozrazujícím negativní vztah k romské menšině, jejich předsudky a zaujatost. Stále je nedostatek pozitivních zpráv, takže veřejnost má pak dojem, že Romové jsou hlavním původem zla a problémů v naší společnosti.

Je třeba si uvědomit, že není možné Romy asimilovat, potlačit jejich zvyky, tradice, kulturu včetně jazyka. Je třeba respektovat je jako národnostní menšinu s jejími specifiky a právy, zaměřit se na vzdělávání, které bylo minulým vývojem zanedbáváno.

Jedním z nejdůležitějších při integraci Romů a realizaci multikulturní výchovy je výchova budoucích pedagogů k toleranci a respektování odlišných kultur.

Česká republika je vystavena problémům, jako je rasová a národnostní nesnášenlivost, nedostatečná tolerance vůči odlišným kulturám a způsobu života. Nejúčinnějším bojem proti těmto projevům je zvyšování informovanosti a výměna názorů za účasti odborníků. Nejcitelnější je nedostatek objektivních informací.

Romové žijí mezi sebou, a ne svou vinou na okraji naší společnosti. Nežijí s námi, ale vedle nás. Jejich staleté tradice je ovlivňují více než naše společnost se svými školami, státní správou, sdělovacími prostředky včetně televize. Proto jsou jiní. Nebudeme-li schopni pochopit jejich jinakost a zřít se svého arogantního přesvědčení, že jenom my máme patent na to, co je správné, propast mezi námi a Romy, kterou vybudovali naši předkové se stane ještě hrozivější a nebezpečnější.

POUŽITÁ LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE

- [1] BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*. PRAHA: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8.
- [2] BARTOLOMĚJ, D. *Dějiny Romů*. Olomouc: Trico, 1994. ISBN 80-7067-395-8.
- [3] NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*. Portál, 2003. 80-7178-741-8.
- [4] ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál 2001. ISBN 80-7178-648-9.
- [5] ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů*. Praha: Grada 2001. ISBN 80-247-0277-0.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON A POUŽITÝCH ZKRATEK

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

MŠMT

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

ZŠ

Základní škola

Název:

Autoři:

Vydavatel:

Určeno:

Povoleno:

Počet stran:

AA – VA:

Vydání:

Náklad:

Tiskárna:

Číslo publikace:

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou